МИКОЛА КУЛІШ

97

Н. Б. СОКОЛОВ.

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

МИКОЛА КУЛІШ

ДЕВ'ЯНОСТО СІМ

П'ЄСА НА 4 ДІЇ

Вищою Науково-Репертуарною Радою при Головполітосвіті УСРР
до вистав ухвалена й рекомендована

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
1925

Вперше виставлена в Державнім драм. театрі ім. Ів. Франка 9 листопаду 1924 р. в Харкові.

Режисер — Заслужений артист Республіки — Гнат Юра.

Оформлення сцени — худ. М. Драк.

Д.В.Д. Ч. 5434. „Одесполіграф". 3-я Державна Друкарня ім. т. Троцького, вул. Леніна, 49. Зам. 1247. Прим. 10000.

Борцям за революцію непоборним — комнезамам присвячую.

Автор.

ДІЄВІ ЛЮДИ.

Іван Стоножка, селянин-незаможник
Ганна, його жінка
Вася, син, 16 років
Дід Юхим, 103 роки
Серьога Смик, голова комнезаму
Мусій Копистка, незаможник
Параска, його жінка
Панько, секретар сільської ради
Гнат Гиря
Лизька, його дочка
Годований, колишній драгун
Орина, старчиха
Микита, товарчій
Дід з ціпком
Дві манашки
Андрій, незаможник
Ларивон, наймит Гирин, глухо-німий
Молоді

Незаможники, селяни, діди й баби

(З доби голоду 1921—22 року на Херсонщині).

Мусій Копистка
заслужений артист Республіки Гнат Юра.

ДІЯ ПЕРША.

1.

Хата Стоножки. Вася за столом читає якусь брошурку. Копистка крутить цигарку. Ганна порається коло печи. Дід Юхим на печі, куняє.

Ганна. Та хіба так коли було? Весілля не треба, замість церкви у розправу пішли... Люди сміються.

Копистка. Бо дурні. І ти, мамашо, дурна, як отой рогач... Ти чула, що казав Ленін. Тоді світ новий настане, як ми з тобою рихметики вивчимось.

Ганна. Хай воно тобі сказиться.

Копистка. Рихметики і всякої політики вивчимось, а тоді зладнаємо тобі таку піч, що сама варитиме, сама й пектиме. От тоді побачиш. Повернеш гвинта, а воно тобі ш-ш-ш... борщ закипів, іще повернеш гвинта: трах-трах-трах борщ на столі...

Ганна. Варнякає, чорти батька зна що *(до Васі)*. Кинь мені зараз та побіжи виглянь, чи не йдуть молоді.

Копистка. Ша, мамашо, не торохти, не мішай малому! Читай, синок, вголос, щоб і я послухав.

Ганна. Хай краще кине, бо з книжки хліба не їстиме, ні...

Вася. А, може, й їстиму... Не мішайте, мамо!

Ганна. Так оце виходить, що я тобі мішаю? Вже матері й слова сказати не можна? Та хто з нас розумніший, чи ти, чи я?

Копистка. Ти, мамашо, мене за це спитай.

Ганна. Читає, читає, аж дим в голові курить. Он людські діти — вони отих газет та книжок не читають, а все роблять та родителям помагають. А ти...

Вася. А я хіба роботи цураюсь, мамо?

Ганна. Людські діти...

Вася. Та що мені ті людські діти! Людські діти онечки зібрались на вигоні. Парубкують, собак дражнять, матюкаються... а я цього не хочу. Парубкувати не буду, не буду!

Копистка. Так її, синок, так! Чуєш, мамашо, яка тобі резолюція прописана?

Ганна. Ну, тоді-б за писаря став.

Вася. Не хочу за писаря!

Ганна. Так чого-ж ти, чортяче зілля, хочеш?

Вася. Учиться хочу.

Ганна. Отже, їй-бо, всі книжки попалю.

Вася. А я в червону армію втечу... Мамо! ми люди темні, а я не хочу бути темним. Я не можу так! Тепер революція, вчиться треба всім... і вам, мамо, вчиться треба, а не гарчати на мене раз-у-раз.

Копистка *(плескаючи долонями)*. Трах-трах-трах, — резолюція прийнята!

Ганна. Ой, лишечко, що-ж мені робити! Один з старчихою звязався, жениться без попа, другий — за собаку мене має.

Вася. Та не за собаку... Мені-ж вас, мамо, жаль. Ви понімаєте, жаль!

Ганна. Добрим жалієш, синку.

Вася *(рішуче)*. Втечу в червону армію! Там лучче буде...

Ганна. Тю на тебе, дурний. Схаменись, сину. Я-ж тобі добра бажаю, як рідна мати, а ти... Та хіба мені оті книжки завадили? Читай, учись, — слова більш не скажу. Тільки-ж мене жаль бере... Людські діти гуляють, а ти все коло книжки та коло книжки. Подивись, Васю, як ти змарнів. Васю...

Копистка. А ну, ша, мамашо, хтось у хату суне.

Ганна. Це, мабуть, наші... Молоді.

2.

Входять дві манашки. Християться, низенько вклоняються, говорять гугняво, трошки приспівують.

Копистка. Тю! Дивись — темна сила прилізла.

Перша. Жертвуйте, православні, на построєніє божого храма, як що милось ваша буде. Хай не оставить вас господь і пресвята богородиця за ласку вашу.

Копистка. А що, дівчата, колядуєте? Хіба вас іще не розігнали?

Перша. Розігнали, благодєтєлі наші, розігнали...

Друга. Обитель нашу пречисту осквернили.

Ганна. А з якого-ж ви манастиря, сестриці? *(подає совок борошна).*

Перша. З благовіщенського, благодєтєлі... Та немає вже обителі нашої. Розігнали.

Друга. Камуна розігнала.

Копистка. А коли саме розігнали вас?

Перша. Ох, не стоїть про ето й говоріть. Не питайте, благодєтєлі...

Друга. Чого мовчать? Правду нада говорить православним людям, щоб знали. Прийшла камуна, розігнала нашу обитель, а в храм божий коней поставила.

Ганна. Ой, матінко божа! У церкву коней?!.

Копистка. Та де ви кажите, в якому манастирі?

Перша. У благовіщенському, благодєтєлі наші. Може, знаєте.

Копистка. Це той, як його... що коло зеленого броду?

Перша. Істино так. Недалечко зеленого броду.

Копистка. Манастир?

Друга. Обитель благовіщення пречистої діви.

Копистка *(скручує цигарку).* Так... Ловко-ж ви брешете, дівчата.

Манашки *(разом).* Істино, православні, істино так. Нам гріх неправду казати.

Копистка *(до Ганни й Васі).* От брешуть, так брешуть, аж курява встає... Я-ж там був недавно... В понеділок, чи в неділю,—коли-б не збрехать *(думає).* Авже-ж, у неділю. Був у манастирі. Що розігнали манашок, та таки розігнали. Тільки не коней, а дітей туди навели *(манашки посуваються в двері),* значить, дєтський дом для сиріт зорганізували. Я-ж там був і все чисто бачив... Та-й брешете... Дивись, їх вже немає, щезли, як дим од огню *(йде до дверей, прочиняє їх і дивиться у слід).* Га? Піймались на брехні, сучі дочки *(вертається).* От, синок, нцидент який. А ну, давай зараз прикладемо до ції історії слово. От забув, як по совєцькому

зветься брехня... А ну, подивись у тетрадьку, синок, ти там був записав.

Ганна. Та й ти-ж кажеш, що розігнали.

Копистка. Тр-р-р, мамашо, не мішай, не мішай... Шукай слово, синок, шукай. Воно в тетрадьці записане.

Вася *(перегортає якогось зшитка, читає)*. Конституція.

Копистка. Ні.

Вася. Резолюція.

Копистка. Та ні! Резолюцію я знаю давно. Це як з'їзд буває або прошення подають, то резолюцію пишуть.

Вася. Революція.

Копистка. Та ні! *(чухає потилицю)*. А який бо ти, хлопче, нехваткий. Шукай того слова, що на акацію скидається.

Ганна. Та киньте ви ці гаспідські слова.

Копистка. Ша, мамашо! Я тобі слова не давав. Читай далі, синок.

Вася. Регістрація.

Копистка. О, щось трошки виходить.

Вася. Провокація, експропріяція, експлоатація...

Копистка. Ось воно! Впіймав! Про-окація! *(до Ганни гучно)*. От ти, мамашо, не вірила, а воно вийшло по нашому *(стає серед хати і відкладає на пальцях)*. Попи — раз! Дяки — два! Манахи — три! Пани — чотирі!

Ганна. Ну?

Копистка. Манашки — п'ять! Вся ця наволоч робить нам... про-окацію. От ти казала мені, Ганно, що я дурний і варнякаю таке, що й купи не держиться. А воно виходить так, що ти дурна. Чула, що манашки казали? Чула?

Ганна. Ну, чула... Ну, збрехали, може, трошки.

Копистка. Ото-ж то й є, що не тільки збрехали, сучі дочки, а цілу... *(спинившись)*. А ну, Васько, як це слово?..

Вася. Провокація.

Копистка. Цілу про-окацію вчинили. От це й зветься по совєцькому про-окація. Пойняла?

Ганна. Ну, й що-ж тут дивного?

Копистка. От тобі й на. Ну, й дурна-ж ти баба. Слухай ще раз. Манашки збрехали?

Ганна. Та що ти до мене причепився?

Копистка. Ні, ти скажи мені, збрехали?

Ганна. Ну, збрехали.

Копистка. Сказали, що комуна в церкву коней поставила?

Ганна. Сказали...

Копистка. А ти їм борошна за це дала?

Ганна *(обурено)*. Одчепись ти від мене! Чого пристав, як реп'ях!..

Копистка. Ага... тепер уже реп'ях. Ні, мамашо, ні. Мусій Копистка знає, що й коли сказати. Мусій не дурний, хоч і неграмотний. А от ти, мамашо, дурна, як драний чобіт, як що не гірше. Бо й чобіт манашкам за брехню борошна не дав-би...

Ганна. Не манашкам дала, а богові.

Копистка. Про-окація, самісінька про-окація... Синок запиши це слово в тетрадьку.

Вася. Та воно вже записане.

Копистка. Ще раз, синок, запиши. Двічі запиши, бо воно згодиться *(скручує цигарку)*. От моя жінка цього-б не зробила, ні...

Ганна. Годі хвалиться. Може, й зробила-б...

Копистка. Е, ні! Бо вона...

Ганна. Не хвались, Мусію. А хто на спаса коло церкви яблука святив? Хіба не твоя Параска?

Копистка. Бо вона в мене контахту держе.

Ганна. Не знаю, що держе, а тільки на спаса яблука святила.

Копистка. Так за це її було й побито... За ті яблука, мамашо, я свою Параску кулаком посвятив.

Ганна. Добрим хвалишся!

Копистка. Ну, годі, бо хіба бабу перебалакаєш. Гари гари, як та віялка на току.

Дід Юхим *(кахикає, спльовує в мисочку)*. Правду, синок, кажеш. Жінка, як коса, не поклеплеш — не покосиш.

Копистка. От бач! Трах-трах-трах! Резолюція прийнята *(підходить до печи)*. Чи ви там, діду, живенькі, здоровенькі?

Дід Юхим. Га?

Копистка. Живенькі, здоровенькі? — кажу.

Дід Юхим. А ще живий, ще я козак хоч куди... Оце, сину, ти нагадав мені *(кахикає)*.

Ганна. Ти кинь, Мусію, цигарку. Дивись, накурив, що й вікон не видко... Дихати важко, в грудях підпирає...

Копистка. Не можу. Як трошки не покурю, так і кортить.

Дід Юхим. Кури його, синок, прокляте зілля. Воно богові не поклонилось. Кажуть-же люди, як що не брешуть, що колись бог та святий Петро прийшли на землю...

Копистка. А ну, ну, діду, розкажіть, іще ви якої. Тут манашки вже одної розказали.

Дід Юхим. Та не манашки, а ще старі люди розказували. Буцім то йшли бог та святий Петро степом. Усі трави та квітки вклонилися їм низенько... один тютюн не вклонився. Тоді сказав бог: будеш ти, тютюне, однині проклятий і палитимуть тебе, доки світ стоятиме. Так що пали його, сину... бо воно богові не вклонилося.

Копистка. А часом це не брехня, діду?

Дід Юхим. Хто його знає — може, й брехня. Що покійний Зосим Кислячок розказував... чумакували з ним колись. Рушимо було у Крим по сіль, так він усю дорогу тютюном смердить. Обідать сідав з люлькою... і вмер з люлькою в роті, царство йому небесне. Чоловяга був хоч куди. Був колись, чоловік був.

3.

Входять Стоножка з молодими, за ними Серьога, Панько, Орина старчиха. Панько трохи підвипивши. Серьога мовчазний, серйозний.

Стоножка. Ну, стара, зустрічай молодих!.. Повінчали ще краще, як у церкві... *(побачивши Копистку)* О, Мусій тут! Здоровенькі були, свате! А ми вас шукали...

Панько *(приспівує)*. А де наша весільная мати, обіщала нам по чарочці дати...

Ганна *(зажурена підходить до молодих. Вони їй вклоняються. Молода дає чолом)*. Сідайте, діти, за стіл *(до чоловіка)*. Може-б хоч ікону зняти, благословити... Іване, чуєш?..

Стоножка. Ікону?.. *(дивиться на Серьогу, Копистку).* Та той... як його... Мабуть, не треба.

Копистка. На біса ікону, мамашо! По совєцькому не полагається... Ти-б її зняла, та отим брехунам замість борошна дала.

Стоножка. Ну-да... І я кажу, не треба ікони.

Копистка *(до молодих).* Ну, голуб'ята, поздоровляю вас з совєцьким шлюбом! *(ручкається).* Любіться, шануйте один одного і щоб ніяких контрів!... А як народиться якесь там— кличте мене за кума. Без попа похристю.

Панько. Правильно, дядьку Мусію! А покєда дайош весілля *(приспівує).* А де-ж наша весільная мати...

Стоножка *(до Серьоги й Орини).* Сідайте, товаришок! Сідайте, свахо! Ганно, де наш ослін?

Ганна. Там він, там, усі нях *(до Васі).* Вася. дєтка! *(Вася йде, але Ганна спиняє його й наказує щось тихенько).* Попроси, синок... Та щоб не барилась!.. *(виходить з Васею, і сама приносить ослона).*

Панько. Ех, жалько, що музики немає! Зараз-би марш ударили, щоб знали наших... От, дядьку Мусію,—первая свайба в нас без попа! Як-би бачили, скільки народу насунуло до Ради!..

Орина. Як на пожар збіглись, таточку мій *(до Ганни).* Ну, й люди в нас, свахо!.. До мене присікались... Як-би, кажуть, рідну дочку, то не допустила-б до шлюбу без попа... А я, от побий мене боженька, не чужа Оленці. Змалечку-ж вона в мене жила, а як у найми пішла, то не з моєї волі *(цілує Олену й плаче).* Сирітко моя люба!..

Молодий. Не плачте, тітко Орино! Без попа ще кріпче буде!.. Бо я слово дав таке... У совєцьких книгах записали нас. По настоящому закону.

Копистка. Трах-трах-трах! Резолюція прийнята! Знайшла клопіт який—без попа! Та про мене,—щоб і зовсім їх не було на світі... Он я з Параскою... Жили, не вінчавшись, аж поки нас силою не потягли в церкву. Та ще й як жили? Гей!..

Стоножка. Ти там, Ганно, зготуй чого-небудь на стіл, щоб людям хоч трошки перекусити *(йде до Ганни й веде розмову).*

Серьога. Слухайте, Іване Архиповичу! Не видумуйте ви чорт зна що! Я-ж знаю, що у вас того хліба, як кіт наплакав, а ви ще думаєте нас годувати...

Стоножка *(махає руками).* Та ні! Звиняйте. Знайдеться ще якийсь шматок... Зранку-ж не їли *(пішов у сіни).*

Ганна. Не цурайтесь!.. Сина женила. Як не є, а весілля треба справляти.

Панько. Правильно, тітко Ганно! Дайош весілля! *(співає).* Щось у свата теліпається, горілочка у барилочку. *(Стоножка приносить із сіней сулію з самогоном. Копистка розмовляє з молодими. Серьога побачив самогон, підходить до Стоножки. Тим часом Ганна подає на стіл).* От єто по нашому! Молодець сват!..

Серьога. Ні, не по нашому... *(До Стоножки).* Слухайте, Архиповичу! Та невже ви надумали справляти весілля, та ще й з самогоном?..

Стоножка. Та ні... Яке там весілля!.. Перекусимо трошки, от і все.

Серьога. Так на чорта самогон! Де ви його взяли?

Стоножка. Та я, звиняйте, і не думав... *(тихо).* А товариш секретар пристав: купи, та й купи за те, що пропишу в книгах Максима з Оленою...

Серьога. Так! А в кого купували?

Стоножка. Та... *(мнеться).* На що воно вам...

Серьога. Ні, ви скажіть мені!.. А не то — піду із хати.

Стоножка *(майже пошепки).* Секретар і продав... Тільки не кажіть йому, не нагадуйте за це...

Серьога. Он воно що! Так... *(знервований ходить по хаті й скоса поглядає на Панька).*

Копистка. Люби жінку, синок!.. Люби, як товариша вірного... Он у мене Параска...

Панько. Та киньте ви к бісу свою жінку! Разі хто тепер з таким барахлом возиться?.. Теперичка... *(наливає самогону й п'є)* моди на жінок немає. Яку попав, то й жінка. Правду кажу?..

Копистка. Ні, братику, це не так! Це ти трошки брешеш, звиняй за таке слово.

Стоножка *(наливає самогон).* Ну, товариші! Хоч воно

тепер нашому братові й не годилося-б пити, та вже хай нам совєцька власть простить.

Панько. Чепуха! Пий, тольки розуму не пропивай... Заговіємо! Дядьку Мусію! сьорбаніть і ви чарку... Жінка од того не втече, а коли втече, то я вам другу знайду.

Серьога. Бач, який бахур знайшовся...

Копистка *(бере чарку од Стоножки)*. І не пив-би, так через зуби... Крутять і крутять прокляті, неначе там чорти з кліщами сидять...

Ганна. Та не згадуй нечисту силу хоч біля столу!..

Копистка *(до Панька)*. Ще ти, Панько, парнишка молодий... А от як поживеш трошки, то зрозумієш, що дівчата то сахарок один, можна сказать, а от без жінки, як без хати... Ось я, приміром, живу з своєю Параскою вже тридцять год... Та як живу... Бувало, загуляєш і прителепаєшся додому без розуму... Прокинешся вранці й очей розтулить не можеш. А вона й питає: „Що, п'янюго, голова болить?“ Болить, Парасю, ой, як гірко болить! Одчине скриню, витягне шкалика... „Сідай, каже, п'янюго, та випий з жінкою!“ Сіли, випили, закусили...

„Ну, каже, старий, знаєш, що я надумала?“ А що? кажу.— „Продамо хату“.—Продамо, кажу.— Трах-трах-трах! Хату продали... Сіли, випили, закусили... Пішли на заробітки. Робили, робили, хазяйнам наробили, а собі і мотузка не заробили... Знаєш, жінко, що я надумав? „А що?“ каже.—Їдьмо в Сибір на переселення!... „Ну, що-ж, каже, в Сибір, так в Сибір!“ Трах-трах-трах! Поїхали в Сибір. Мерзли там, бідували, потім вернулись... Посадили мене в тюрму за те, що панську економію палив. Сидю у віконця та й кукую... Коли трах-трах-трах, жінку приводять... Он, як, братику, добру жінку мати! Вона тобі за товариша стає.

Панько. Ну, єто історія зовсім не інтересна. Що з того, що ви трахкали!.. От краще випийте та розкажіть такого, щоб за пупа взяло.

Копистка. Хай тебе гаком за пупа візьме.

Серьога. От що я скажу, товариші незаможники! Коли вже Паньковi захотілося такого, щоб за пупа взяло, то я розкажу одну історію...

Панько. Дайош. Серьога!.. Я слухаю! Тольки щоб була інтересна...

Серьога. Сьогодня я довідався, що Гнат Гиря за свого млина оренди не платив. Приїздив агент з Опродкому й сказав, що в Гирі є посвідчення за підписом Панька, що його млин не молов... Так оце хочу тепер спитати в Панька, чи молов, чи не молов Гирин вітряк...

Копистка. Гирин вітряк?.. Та він ціле літо молов і тепер меле.

Панько *(хутко підводиться, щось хоче сказати, сіпається й знов сідає).*

Копистка. А що, братухо, хіба за пупа взяло?

Панько. Єрунда!.. Це хтось наговорив на мене... Це брехня!.. Ти докажи, а не так, як...

Серьога. Ну, як?..

Панько. Ну, як той... як його...

Серьога *(важко).* Ти посвідчення давав?

Панько. Яке посвідчення?

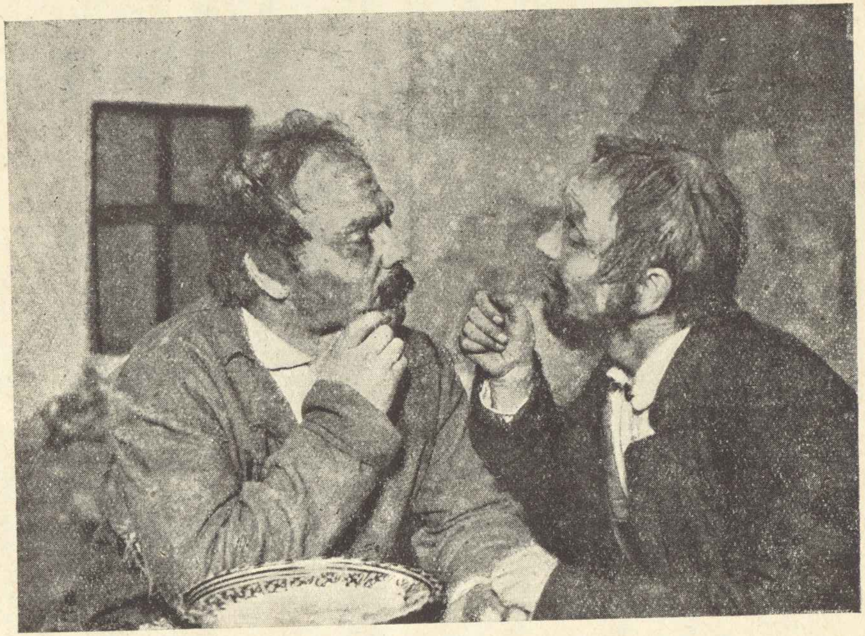
Серьога. Посвідчення Гирі, що його млин ціле літо не молов...

Панько. А чорт його знає!.. Може, й дав... У мене дуже нерви заплутались в голові от такої роботи, що з утра до ночи сидиш у раді й пишеш статистику...

Серьога *(поблідлий, тихо й важко).* Не викручуйсь!.. Лучче сядь і мовчи. Ти звільняв Гната Гирю з черги у підводи тільки за те, що ходив до його дочки й тобі там жарили яєшню... Посвідчення ти написав за хунт табаку... А сьогодні ти кому конфіскований самогон продав?.. Гляди, браток!.. Дешево продаєш... Наша Влада куплена за кров, а ти продаєш її за хунт табаку, за яєшню...

Панько. Хто продає? *(встає).* Ти докажи!.. Да й наплювать хотів я на твої замічання... Я тоже переворот в революції робив і проти кадетів наступав... А млин—це єрунда і якась там чепуха!.. Ми ще побачимо, які будуть доказательства... *(Хутко йде із хати).* Я в уєзд напишу!.. Я ще покажу вам!.. *(б'є дверима).*

Серьога. Ах, ти йюда предатель! Гад смердючий!.. Брав хабарі, волочився за дівчатами, завіявся до Гириної

Стоножка й Копистка.

Копистка... Повагом, повагом, та й вийдем на рівний шлях.

дочки, застряв там, як потоплений в болоті!.. *(ходить по хаті).* Продавав себе куркулям, продавав, гад, і революцію шматочками...

Стоножка. Аж тепер я бачу, який ми темний народ... Повна ніч в голові! То був урядник, брав. хабарі, а тепер свій брат спотикається...

Копистка. Не журись, братчики! Тільки держись купи, контахту держись!.. Повимітаємо скоро все сміття з нашої хати, загоїмо свої болячки... Відразу не можна, не можна, братушки... Повагом, повагом, та й вийдем на рівний шлях...

Серьога. Ох, болить, вогнем пече од такого життя!..

Копистка. Товариш Серьога! Випий чарочку! Перестане боліти... А на Панька плюнь!.. Його вже за пупа добре гаком взято, не одчепиться...

Серьога. Налий мені!.. Не пив два роки, а тепер вип'ю... *(п'є).* А Панька я доканаю!

Копистка. Отже ми випиваємо, а нашого діда й не кличемо до столу... Так не годиться.

Стоножка. А й справді — треба збудити тата...

Копистка. Треба збудити! Старому чоловікові чарка горілки за царство боже стає... *(Підходить до печи й потім вертається).* А знаєте, що я надумав?..

Ганна. Та, мабуть, щось надумав!.. Ти такий...

Копистка. Ша, мамашо... Дуже сознательне діло надумав... Був я недавно в городі й бачив, як чествували героїв труда... Ловко, братчики, вийшло! Предсідатель таке слово сказав, що аж-аж... Каже: спасибі, братці, що потрудилися для Совєцької власти... Вік вас, каже, вона не забуде...

Стоножка. А хто-ж воно за люди, оті герої?..

Копистка. Ти думаєш, пани або вчені? Наш брат, трудовий лимент... Один був дідок з робочих... Так його, брат, на руках гойдали... Вшануємо, братці, діда Юхима!..

Серьога. Правильно, Мусій! Почастуємо дєдушку!..

Копистка *(підходить до печи).* Діду Юхиме, вставайте!..

Дід Юхим. Га?

Копистка. Просимо вас, Юхиме Тарасовичу, до столу. Хочемо вшанувати, як трудовий лимент...

Стоножка. Люди просять вас на чарку горілки.

Дід Юхим. А я трошки закуняв *(присувається на край печи)*. Приснилось, що буцім то ми сиділи з Зосимом Кислячком у шинку та так добре випивали.

Ганна. Сто три роки, а бач що сниться!..

Дід Юхим. От я зараз... Ганно! де мої коні? *(Відшукує ціпки)*. Ага, ось вони... *(досить швидко злізає з печи і, підпираючись двома ціпками, йде до столу)*.

Копистка. Жаль, що музики немає! Зараз-би вшкварили дідові Інтернаціонала... *(наливає самогону, подає чарку дідові, а другу бере собі)*. Ну, товариші, і ви, Юхиме Тарасовичу! Поздоровляю вас, Юхиме Тарасовичу, як трудовий лимент от щирого серця... Спасибі, що потрудились за свій довгий вік. Совєцька власть, доки світ стоятиме, не забуде ваших трудов... Не вмію балакати, як слід... Товариш Серьога! а ну, бери слово...

Дід Юхим. Та й на віщо довго балакати? Пий її, сину, мовчки, щоб чутніша була... Ну, бувайте здорові *(п'є)*.

Копистка. Ура дідові, Юхиму Тарасовичу! На многа літ!..

Серьога *(наливає чарку, подає дідові)*. Товариші! ось що я скажу... Не вам, а всім буржуям і куркулям скажу... Гей ви, буржуяки!.. Шапки скиньте перед дідом, чолом йому бийте! Як помре дід Юхим, — сотню вас, буржуїв, треба налигати, щоб труну його несли. Бо він сто три роки на вас робив, не покладаючи рук. Дітей, внуків, правнуків виростив, тищі пудів хліба виробив... Він панам землю орав, він кошари овець випасав... Сто три роки робив на вас, буржуї, а що собі придбав?.. Горб на спину та пару ціпків у руки... Хай здрастує герой труда, дід Юхим Тарасович! *(п'є)*.

Копистка. Грай, музика, Інтернаціонал!..

Дід Юхим. Правду сказав, синок! За твоє здоровля! Пошли тобі, боже, що гоже.

Орина *(п'яненька, заводить пісню)*, Ганна *(пристає до неї)*:

Сусідоньки, голубоньки,
Зберіться всі до купоньки,
Посадовіть руту-м'яту —
Чи не прийде рідна мати?

Ти-ж у мене, дочко, не робила,
Ти-ж у мене чистенько ходила...

Тим часом Копистка частує молодих.

Стоножка *(до Серьоги).* Нашого діда, щоб ви знали, деникінці під шомполи клали, і знаєте за що?.. Прийшли вони до розправи та й питають: „а де тут офіцери?.. Подивились та як плюнуть: та хіба це, кажуть, офіцери?.. Хіба-ж такі колись офіцери були?.. Так вони-ж і дали...

Копистка *(який балакав з молодими).* Ідьот, голуб'ята?.. От так, сукиного сина, буде в нас жонотдєл!.. *(до Ганни).* Чуєш, Ганно, запишись й ти?..

Ганна. Це що видумав!

Копистка. Записуйтесь, мамашо! В городі тепер жінки контахту держаться. Чого-б і вам не згуртуватися, га? Ось Олена, ти, мамашо, моя Параска!.. Трах-трах-трах — і жонотдєл вийде! А то ви тут... Як квочки на ситах роти пороззявляли...

Ганна. Та хай воно тобі сказиться.

Копистка. Ну, й дурна-ж ти, Ганно, як я на тебе подивлюсь! Та з тебе горобці скоро сміятимуться. Ніякого-ж тобі понятія про Совєцьку власть. Ні, моя Параска...

Ганна. Та годі! Знайшов чим хвалитися...

Копистка. Та не така, як ти, мамашо! Гари, гари, як та віялка на току. А вона в мене — так чистий жонотдєл!

4.

Входить Параска.

Параска. Добрий вечір в хату! А чи не було у вас самого... *(побачивши Копистку).* Ось де він сидить, руда сатана!..

Копистка. Парасю!

Параска. Йди, п'янюго, додому!

Дід Юхим. Ага, впіймавсь, синок?.. Христись мерщій та читай: да воскресне бог!..

Ганна. Сідайте, свахо, до столу! Тут тільки що про вас згадували.

Копистка. Ось вона, моя краля! Парасю!.. Дивись мені в вічі!..

Параска. Одчепись, нечиста сило! *(Мусій, шуткуючи, обнімає її)*. Тю, на тебе, стара чортяко! *(Одбиваючись)*. Мусій!.. Та хіба на людях так годиться?.. Хай ти сказишся *(Копистка цілує її)*. От руда сатана! Тьху!

Копистка. Парасю! дивись, кажу, мені в вічі.

Параска. Додому йди, нечиста сило... Люди добрі! На що ви приймаєте його до кумпанії. І не огидно вам пити з таким рудим, рябим та поганим.

Стоножка. Та не лай його так гірко, Параско! Адже-ж він тут хвалився тобою, як риба водою.

Копистка. Ой-же жінка в мене, враг її не взяв-би! Краля, а не жінка... Жонотдєл! Ви не дивуйтесь, що вона зверху сердита, а в середині, так істинно м'яка, як пухова подушка... Парасю, голубко! Випий, зіронько, одну чарчину, випий, зозуленько!

Дід Юхим. Оце ти, сину, до неї припадаєш, як півень до курки. Ти краще кресни її кулаком раз.

Параска. Ти-ж слова давав не баритись. Ходім додому!

Копистка. Та нема-ж у нас дому. Ні хати, ні худоби... Клопіт нам який, чи що? Випий чарочку, Парасю!..

Ганна. Та випий, свахо, коли чоловік просить.

Параска. От сатана, таки спокусив! *(бере чарку)*. Ну, за здоровля молодих і вас усіх *(до Мусія)* і за твоє, моє золото кохане *(п'є)*.

Копистка. От жінка, так жінка. За мільйон не продам. І в Сибірі і в тюрмі побувала зо мною... Слухай, Парасю, що я надумав!

Параска. А що?

Копистка. Підем у город і на патрет ізнімемось з тобою.

Ганна. І куди вам, мурим, та на патрет.

Параска. А що-ж!.. І підем... Шкоди од цього людям не буде.

Копистка. Трах-трах-трах. Резолюція прийнята...

5.

Вбігає Вася.

Вася *(задихавшись)*. У Гната Гирі... ікона оновилась... Зараз... Людей повен двір!

Серьога. Що?.. ікона... яка ікона?..

Вася. Оновилась ікона... Кажуть, засяла, наче сонце. Старий Гиря побіг до попа.

Ганна. Ой, господи, цариця небесна, що-ж воно тепер буде!..

Копистка. Ша, мамашо, не торохти... Брехня!

Серьога. Так он воно що!.. Тепер я понімаю все... Так! Не взяли нас силою, так хочуть бога причепити, темних людей на нас нацькувати... Так не буде цього, не буде! *(шукає шапки)*. Де моя шапка? Я йду.

Стоножка. Та стрівайте, Серього, розпитаємось, як слід, що воно там скоїлось.

Серьога *(люто)*. Де моя шапка, кажу?

Ганна *(сполохано)*. Ось вона... Чи може не вона?

Серьога *(надіває шапку й швидко йде)*. Слухай, Мусію... Зараз рушай за мною, бо діло серйозне. Кинь к чорту самогон!

Копистка. От так не везе! і так литва темна та дурна, а як прочує за ікону, то ще дурнішою стане... Треба йти.

Параска. Не ходи, Мусію, бо ще чого доброго,—уб'ють. Знають, що ти попів зневажаєш і в церкву не ходиш... Ходім додому. Я галушок наварила...

Копистка. Знаєш, Параско, що?

Параска. А що?

Копистка. Не піднімай преній, от що. Не торохти, бо діло серйозне.

Параска. Ну, коли так, то і я з тобою.

Копистка. Предложеніє приймається... Гайда!

Вася. Ось і я з вами, дядько Мусію.

Копистка. Валяй, синок, побачим іще одну. Як там у тебе записано?

Вася. Провокація, дядько Мусію...

Копистка. Во, во... Побачиш іще одну про-окацію, синок. *(Пішли)*.

С т о н о ж к а. Коли так, то гайда усі! *(вдягається і йде. Ганна біжить поперед).* Ходімо, діти, подивимось... Оленко! *(молоді, що розмовляли до цього часу пошепки, хутко встають).*

М о л о д и й *(до Стоножки).* На чорта нам, тату, ікона... Правда, Олено? Ходімо лучче *(щось каже на вухо молодій і, сміючись, веде її з хати. В хаті зостаються дід Юхим і Орина, яка куняє коло столу).*

Д і д Ю х и м. От тобі й на! Порозбігались і горілку кинули. Хто-ж її тепер доп'є?.. *(до Орини)* Вставай, дівко, ікона оновилась *(придивляється до пляшки, наливає).* Горе нам! *(випиває, всміхається й хитає головою).* Та й ми, сукини сини...

ШИРМА.

ДІЯ ДРУГА.

1.

Двір Гната Гирі. Ворота розчинені. Коло хати натовп людей. Крізь вікна блищать свічки й лямпадки. З хати чути якесь читання й спів „Взбраной воеводе“. Иноді люди христяться. Коло воріт Копистка й Серьога.

Серьога. В хату не заходь, слиш, Мусію. Твоє діло наглядать... Найбільш за Гирею. Прислухайсь, що казатимуть, помічай усе, що робитиметься, і жди мене. Над вечір я вернусь з комісією. Я вже сповістив волость і парком.

Копистка. Ти, Серього, йди скоріше, а то дратуєш їх. Я вже сам знаю, що мені робити. Мене не вкусять, ні. Не такий, братухо. Ще в не таких перепльотах був... Ну, торкай, братухо, торкай.

Серьога. Сьогодні вночі я приходив сюди разів з п'ять і знаєш, про що довідавсь?

Копистка. Ну?

Серьога. Наш йюда предатель, Панько, ночував тут... У Гирі. Спав з його дочкою у клуні. Понімаєш? Га?

Копистка *(всміхається)*. А я думав, що ти скажеш, що він спав з Гириною іконою... Та про це, братику, я вже давно знаю. У мене жінка — телеграхв. От спитай її, то вона тобі такого про Панька розкаже, що в тебе чуб вгору задереться... *(побачивши Орину)*. Ша!.. Орина йде.

Серьога. Ну... я рушаю!

Копистка *(тихо)*. Не барись, Серього... Поспішай! Та не забудь сказати, щоб затребували з городу до нас ораторя.

2.

Копистка сідає коло воріт і починає скручувати цигарку; з другого кінця вулиці підходить Орина-старчиха.

Орина. Здрастуйте, дядечку Мусію!

Копистка. Моє вам поштення, мамашо.

Орина. З п'ятінкою вас святою!.. Кажуть, у Гирі ікона оновилась?

Копистка. Кажуть.

Орина *(христиться)*. Таки послав господь ласку свою. Як не гнівили його, милосердного, а він таки зглянувся на нас, бідних.

Копистка. Як саме, мамашо?

Орина. Авже-ж, правда. Ласку духа свого послав.

Копистка. От як-би він замість духа та лантух борошна з неба кинув! Духом ми вже давно живемо, мамашо.

Орина. Ікону оновив.

Копистка. Трудно поки-що, мамашо, дізнатись, хто її оновив: чи бог з неба, чи Гиря на землі.

Орина. Як можна, щоб Гиря? Тільки один бог милосердний. Як-би не він, то давно-б на світі нас не стало *(йде до хати)*.

Копистка *(услід)*. Коли-б вас, дурних, не стало, то й бога не стало. На вас він тільки й держиться *(запалює цигарку)*.

3.

Проходить чоловік з оберемком ку раю на спині.

Чоловік. Здоров, Мусію.

Копистка. Здоров, братухо, здоров.

Чоловік *(спиняється)*. Ху, заморився... Віриш, товаришок, ще з ранку не їв і не курив. А проте ніяк не доберу, чого більш кортить, чи їсти, чи курити?

Копистка. Чом так, братухо? Хіба ще не допекло?

Чоловік. Не знаю... Заморивсь, аж дихати важко... Дай, пожалуста, на цигарочку табаку. Хоч на маленьку. *(Копистка дає)*. От спасибі, так спасибі вам.

Копистка. Що так мало курайцю несеш?

Чоловік. Та оце думав, голубе мій, нагромадить валочків кілька, щоб помішати з житом та змолоть на їжу. Пішов сьогодні на ниву—аж там уже хтось похазяйнував. Вистругало увесь курай і вивезло геть чисто. Я думаю, голубе мій, що отой кураєць та лежить зараз ось у кого *(показує на Гирин двір)*. Коні в його є — чом не косить на чужих нивах!

Копистка *(поглядає на стіжок з кураю)*. Да! Воно скидається на те.

Чоловік *(підморгує)*. Кажуть, що Гиря оновився.

Копистка *(всміхаючись)*. Ні, поки що ікона.

Чоловік. Так, так... А слухай, Мусію, чом-би нам тепер не оновить ікону? Все-б таки якась копійка або шматок хліба перепав. А то важко стало жити, голод, їдрі його маму, насідає.

Копистка. Потерпай, братухо. Є чутки, що нам привезуть зімою хліба з Москви.

Чоловік. Та ну? От коли-б не вмерти до зіми! Еге, Мусію?

Копистка. Не помрем, братухо, а коли й помрем, то не всі.

Чоловік. Це правда. Коли-б хліб був, а люди будуть... Спасибі ще раз за табачок. Покурив — і в голові розвиднилося. Понесу тепер курай жінці та дітям на обід. Хай привчаються їсти *(пішов)*.

4.

Із хати виходять Гиря і Ларивон. Гиря без шапки, але одіж на йому празникова.

Гиря (*до Ларивона*). Двір мені замети зараз! *(показує знаками. Ларивон мугикає й хитає головою. Гиря, побачивши Копистку, повагом підходить до воріт)*. Що це ти, Мусію, сидиш тут цілий день!.. Хіба кого стережеш?

Копистка. Авже-ж, так. Дарма сидіть не став-би.

Гиря (*іронічно всміхаючись*). Може, ікону святу, щоб часом ніхто її не вкрав?

Копистка. Та ні... Хто її там стане красти? Це-ж не хліб і не курай... Чи чуєш?

Гиря. Так чого-б то й стерегти!

Копистка. Та щоб вівці не заходили до тебе в двір.

Гиря (*всміхається*). Хіба так! Ну, стережи, стережи. Од бога не встережеш.

Копистка. За бога й клопоту не маю. Думаю я за вовків, що на землі живуть.

Гиря. Ой шануйсь, Мусію. За такі слова не помилує тебе господь милосердний... Не помилує! (*підходять: дід з ціпком, жінки, чоловіки. Ларивон виходить з мітлою й замітає*).

Копистка. А хто тобі про це сказав?

Гиря. Не помилує... знаю!

Копистка. Хіба з богом балакав, що знаєш? (*Гиря їсть очима Копистку, губи йому трясуться. Копистка скручує цигарку*).

5.

Дід з ціпком. Чого в хату не зайдеш, Мусію, та не помолишся явленій іконі? Бачиш, яке лихо настало: суша, голод... То-ж кара господня, щоб ти знав. Молитись треба, щоб ти знав... Благати бога милосердного, щоб боронив нас від голодної смерти.

Копистка. Молились, діду, цілий вік, та щось бог ваш нас, бідних, не милує.

Гиря. І не помилує, ніколи не помилує!

Дід з ціпком. Кинь мені зараз цигарку смердючу! Хіба тобі повилазило, що в хаті свята ікона оновилась?

Копистка. Та я-ж курю не в хаті, а на вулиці. Кому яке до цього діло.

Дід з ціпком. Не маєш такого права, щоб цигаркою смердіти коло святої ікони. Не маєш права, щоб ти знав.

Гиря. Та хіба вони послухають старих людей?

Дід з ціпком. Безбожники! Бузувіри! Думаєте, що забрали собі слободу, так можна й на бога верхи сісти... Ні, він вам не стерпить, він знайде для вас кару... Пождіть трохи, анахтеми (*на крик підходять іще люди. З ними Годований*).

Годований. Що тут таке, діду Панасе?

Дід з ціпком. Отак, люди добрі, як бачите. Сидить коло двору цілий день і смердить, щоб ви знали, цигаркою. Нема того, щоб зайти в хату й помолитися святій іконі. А через таких собак і бог гнівається на нас усіх, тяжку кару насилає... голод, муки, смерть.

Копистка. Та не вам, діду, доведеться вмирати з голоду, а комусь другому. Бо у вас, я думаю, хлібець іще не скоро виведеться.

Дід з ціпком. Бо робив, і бог мені послав за це. Не бігав по хатах, не трусив хліба в ямах, як ти. Не грабував людей, щоб ти знав, а трудами своїми здобув.

Годований. Це правда, старик!

Жінка. Як-би не забирали хліба отій комуні, то хватило-б на весь год.

Годований. І це правда, господа граждани!

Дід з ціпком. Кинь мені зараз цигарку. Не гніви бога й людей... Чуєш, що народ каже?

Копистка. Диво мене бере, діду, що ви приложились до ікони і наче після того вас ґедзь укусив...

Дід з ціпком (*наміряється ціпком, щоб ударити Мусія*). Сам ти... ґедзь, большовик проклятий (*Гиря мовчки йде в хату й знаками кличе Ларивона*).

Жінка. Та бийте його, діду, що ви з ним балакаєте!

Дід з ціпком *(одходить трошки)*. Хай б'є його лиха година. Не хочу, щоб ви знали, паскудиться. Обминать їх треба, щоб ви знали, обминать, як те падло, що лежить на дорозі.

6.

Андрій і незаможник.

Андрій. Що тут за крик!.. Помер хто, чи що? *(поглянувши кругом)*. Дивись, скільки народу. Дядьку Мусію! Хіба Гиря вмер?

Копистка. Та тут, братухо, цілий нцидент. Хіба не чув?

Андрій. Та я тільки що з волости прийшов. Був з товаришем на конференції.

Копистка. Ікона в Гирі оновилась, так через це мені забороняють на вулиці курить.

Андрій. Та ну? Дивись... От так штука!

Дід з ціпком. Перехристись краще, а не нукай.

Андрій. Тю!

Годований. На свою голову!

Андрій. Та як-же вона оновилась? Це щось Гиря вже змайстрював, щоб людей дурити.

Дід з ціпком. Піди подивись краще в хату, а тоді скажеш, хто змайстрював... Бог змайстрював, щоб ти знав.

Андрій *(скидає клуночок і кладе біля Копистки).* Хай тут полежить... *(до незаможника).* Гайда, товаришок, в хату, подивимось на Гирине диво!

Незаможник. Та хай йому біс! Ходім додому, бо я заморився так, що й ніг не чую *(йде далі вулицею).*

Андрій. Так я сам заскочу на минутку *(йде до хати).*

Копистка *(у слід).* Тільки, Андрію, не горячись! Чуєш?

Андрій. Єрунда. Зараз ми покажемо, що тут ніякого чуда нема. Обман, брехня...

Дід з ціпком. Бачили, люди добрі, невіру! Не подивившись, вже каже брехня.

Копистка *(доганяє Андрія).* Андрію, постривай *(зупинившись, вертається тихо назад).*

Годований. Що, Мусію, вернувся? Мабуть, той, що з хвостиком, не пустив?

Дід з ціпком. Он він у тебе над лівим ухом сидить... з хвостиком і ріжками. Перехристись мерщій, може, ще одступить.

Копистка. Тепер, діду, такі чорти повелися, що самі христяться й до церкви ходять... В чеку їх треба засадить усіх, з ріжками, ніжками, барахлом усяким. Там їм дадуть доброї прочуханки.

Дід з ціпком *(плює).* Тьху на тебе, руда сатано!

Копистка. А коли вам, діду, чорти вздріваються, то не читайте „да воскреснить і розточаться“... Не поможе.

Дід з ціпком. А що-ж, по-твоєму, поможе?

Копистка. Заспівайте інтернаціонал — і всі чорти, як гнилі груші од вітру, попадають *(сміється).*

Годований. Скоро на кутні засмієшся, Мусію...

Копистка. Ми на кутні колись сміялись, а тепер на передні сміємось.

Годований. Це вам ваша власть, мабуть, повставляла передні!

Копистка. Еге-ж, нам повставляла, а декому повибивала, щоб не загризали нашого бога.

Дід з ціпком. Та хіба їх можна перебалакати! Це-ж чорти, а не люди... Тьху на вас! *(регіт).*

Годований. Ой, Мусію, не дратуй людей, бо увірветься терплячка — тоді лихо буде.

Копистка. Та не лякай, пожалуста, бо гіршого лиха, як було, вже не буде...

Годований. А, може, й буде. Як то кажуть — не говори гопки, покіль не вискочиш.

Копистка. Побачимо... А тепер ша, граждани, смирно. Ви сюди прийшли чого? Молитися чи гвалтувать? Як що молитися, то йдіть собі в хату до ікони й цілуйтеся з нею хоч цілу ніч. Тільки не гвалтуйте на вулиці, не робіть базарю.

Годований. А ти чого з'явивсь сюди? Чого командуєш, як той ротмистр ескадроном! Що ти нам, начальство яке, чи що?

Копистка. Авже-ж начальство.

Дід з ціпком. Яке ти маєш право порядкувати тут? Хто тебе послав сюди?

Копистка. А, звісно, не ви, діду. Були такі, що приставили мене для порядка. Ми тепер власть і більш ніхто.

Годований *(глузуючи стає „струнко" і віддає честь).* Так точно і нікак нєт!

Голос. Розступись, море — кизяк пливе *(регіт).*

Годований. Оце правда, що розступись, море... недавно з кизяка й не вилазило, а тепер... на-чал-ство.

Копистка. Правду кажеш. Колись Мусій Копистка з панського загону й не вилазив. Кизяком його христили, в кизяці він і дітей плодив, а тепер... тепер питають: А де тут живе голоштанець Мусій Копистка?— Тут, осьдечки я, Мусій Копистка! — Пажалуста, на з'їзд, діла державні справлять. Ось воно як! Колись Копистці й на землю забороняли сісти, а тепер його на плисові кресла садять, раду з ним радять, як воно й що, до чого... Наша власть тепер, голуби мої, наша. Не царська, не панська, не буржуйська й не куркулівська, а незаможницька, робоча...

Годований. Ой бити-ж будемо колись!

Копистка. Кого, голубе сивий?

Годований. Кого?.. Оту голоту, комнезаможж ваш нелатаний, та задріпаний.

Копистка. Комнезаможж — кремінь. Бий його, він креше— єсть і буде! Іскрами попалимо всіх наших ворогів.

Коло хати гомін. Натовп густішає. Виходить Андрій і щось говорить до людей. Гомін і крик.

Андрій. Дядько Мусію! А йдіть сюди скоріше, побачите, яке тут диво зчинилось. От ідіть.

Копистка. Слухай, Андрію. Ти краще не барись там, а йди до Ради... Там тебе жде предсідатель.

Андрій *(без шапки, усміхаючись підходить до воріт. За ним ідуть люди).* Аж ніякого чуда немає. Даром тільки скаламутили людей *(стає на перелазі).* Товариші! слухайте мене. Ніколи ще на світі ніяких чудес не було, а була одна брехня.

Годований. Годі вже! Чули ми за це! Не замазуй очі людям хоч тепер, коли бог явив свою милость.

Андрій. Та нічого бог не явив. Я зараз придивився до ікони, і, на мою думку, вона оновилась дуже просто й без ніякого бога... Ось слухайте!

Дід з ціпком. Не слухайте його! Він хоче вам очі замазать і вуха заворожить.

Андрій *(з гнівом).* Та слухайте-ж, кажу я вам. Темні ви, затуркані, засмикані люди, слухайте. Відколи ще світ настав, то ніяких чудес не було. Буржуї та попи сіяли по-між вами туман і очі вам замазували...

Голос. Не замазуй хоч ти наші очі.

Андрій. Ні, товариші, не бійтесь. Не тільки не замажу, а зніму з них попівську полуду *(палко).* Як ви повірили, що в Гирі оновилась ікона? Ви прийшли й подивились на неї незрячими очима. Чудо боже, оновлена ікона! Хто вам сказав, що це імено чудо боже? Хто?

Годований. Самі бачили, на свої очі бачили.

Андрій. А я вам скажу, що ви бачили та не вдивились, як слід.

Дід з ціпком. Не мордуй людей, безбожник! У тебе язик, як у скаженої собаки. Піна з його летить, щоб ти знав.

Як смієш на бога хулу гнати! *(Гомін, крик. Махають руками, ціпками. Копистка підходить до Андрія й смикає за руку. Той не помічає).*

Андрій. Слухайте. З такого чуда кури сміятимуться. Ікона дуже стара, намальовано її олійними красками. Видно, що як маляр її малював, то дуже густо поклав фарбу. Гнат Гиря день-у-день світив лямпадика й замість фітилька клав туди трохи не каната. Огонь великий був, і пришкварило бідну ікону так, що в неї фарба полупилась, верхня шкурка попадала, а з-під споду проступила ще нова.

Годований. Брехня!

Дід з ціпком. Не спокушай людей, сатано! Одступись від нас... Одступись!

Андрій *(сміється)*. Та повірте мені, діду, що коли-б почипити вам коло носу такого лямпадика з канатом замість фітілька, то ви-б теж на лиці оновились *(Крик: „Брешеш, собака“... „Не слухайте його!..“ „Батюшку покликать“)*.

Андрій *(голосно, щиро, трошки з гнівом)*. Гей, люди! Я не піп, щоб брехати. Я не спекулянт, щоб дурити вас... Правду, тільки правду хочу показати вам, щоб засвітила вона в ваші запорошені очі й попалила той бур'ян, що росте у ваших головах... Бачили, як літає за хмарами ероплан? Ото чудо людського розуму. Я кажу — ото чудо для нас, а не та нікчемна ікона, що порепалась од вогню у Гириній хаті. А ще чудо лежить у голові в кожного з нас під сміттям з попівських брехень. Повимітайте-ж сміття, і ваше чудо, ваш розум оновиться й засяє краще тисяч тисячів лямпад та ставників.

Годований. А я вірую в ікону святу й говорю усім: ироплан літає, а дощу немає... А ваша комунська правда попалила не бур'ян у голові, а хліб святий на степу. Собак скоро їсти будемо. Братця! Господа граждани! Бог розгнівався на нас, наслав голод і скоро пошле ще морову язву. *(Крик: „Правда!“ „Правильно!“ „Брешеш і ти!“)*.

Андрій. Ну, коли ви ще мені не вірите, так я вам зараз докажу... зараз побачите порепану ікону... Під самісінькі ваші очі піднесу, а таки докажу, що моя правда *(швидко йде в хату, дехто з людей кидається йому вслід)*.

Копистка. Андрію!.. Постій! Вернись, я щось тобі скажу *(біжить за Андрієм, потім швидко вертається)*. Граждани! Прошу вас зараз-же розійдіться відціля... Ось скоро приїде комісія, і тоді скличемо усіх. Рушайте, кажу вам, рушайте додому. Прошу як сознательних граждан.

Годований. Не ходіть, господа граждани, зоставайтесь тут усі! Заступіть святу ікону, бо її хочуть забрати од нас в чеку і тамечки спалять або в нужник викинуть!

Натовп: „Не допустимо!", „Не дозволимо!", „Цього не буде!" Хтось кричить: „тю — тю! хай палять!"

Копистка. Ось цитьте всі. Та замовчіть, благаю вас.. Комісія приїде, благочинний і наш піп буде. *(Його не слухають. Копистка плює й починає скручувати цигарку)*.

Андрій *(швидко виходить із хати, в руках ікона, за ним біжить Гиря й дехто з людей, на дверях з'являються переляканi манашки й, нахилившись, як бик, виступає глухонімий Ларивон)*. Хто не вірить, хай подивиться. Ніякого чуда тут немає... Ось гляньте, товариші! Ікона, бачите, порепалась од огню *(підводить ікону вгору)*. Хто тепер скаже, що я збрехав!

Гиря. Не знущайся над моїм батьківським благословенням. Благаю тебе, Андрію... Постав ікону в хату... Що ти робиш...

Андрій. А ти, Гнате, не знущайсь над темним людом. Хіба не бачиш, кого дуриш, кому очі замазуєш.

Гиря. Сам-же ти колись в церкву ходив, на клиросі співав, і люди тебе за це поважали. Коли тепер не віриш, то не мішай другому вірувати... Не знущайся!

Андрій. Був і я колись темним, та визволився. Спасибі совєцькій власті — визволився... з темниці, бо віра наша, братці, темниця, а попи то є сторожа. Слухайте, товариші! Ще раз кажу вам і казатиму: віра, молитва, чудеса, оновлені ікони, мощі — все це брехня. Зверху блищить, а з-під споду смердить. Подивіться ось! *(показує ікону)*.

Гиря. Не знущайся над іконою, бо їй, сердешній, болить. Вона батьківськими й моїми молитвами вкрита, вона слізьми нашими полита...

Годований. Не знущайся, собако... Чоловік-же тебе благає, а не звір.

Сцена з іконою.

Копистка. І охота тобі, Андрію... Кинь її к бісу! Хай одчепляться!..

Гиря *(становиться навколішки).* Благаю тебе, Андрію... оддай ікону, не знущайся! *(голосить).* Люди добрі, заступіться хоч ви... Рятуйте, хто в бога вірує, рятуйте! Хліб пограбували, худобу забрали... овець, вороного коня, качок, гусей, рядна, а тепер ікону батьківську забирають...

Годований. Що ти його, собаку, просиш! Бий його, грабіжника! Бий! *(вискакує наперед і б'є Андрія ціпком. Галас, крик).*

Копистка. Що ви робите! Схаменіться! *(Дід з ціпком плює Копистці в очі й заміряється ціпком).*

Дід з ціпком. Убить, тебе убить треба, щоб ти знав.

Копистка *(витирає очі).* Чого плюєшся, стара собака. Хіба я тобі помийниця, чи що? *(голосно).* Граждани! Ще раз кажу — розійдіться. Не доводьте себе до лиха. Чуєте? *(Ларивон видирає з воза бантину, мугикає, скалить зуби й кидається прожогом на Андрія, б'є його що сили по голові. Андрій враз заливається кров'ю й падає. Гиря хапає ікону, христиться й цілує. Копистка зчепивсь з Ларивоном і одступає на вулицю).*

Гиря *(христиться й підскакує).* Бийте його, бийте його... Та бийте його так, щоб махан зробився! Бийте його, щоб знав, як проти бога повставати...

Годований *(підходить до Андрія і б'є його ціпком).* Оце тобі розвьорстка! *(йде геть).*

Хтось з людей *(товче Андрія ногами).* А це тобі продналог *(біжить через двір).*

Ще один чоловік *(б'є ціпком).* Ось тобі підводи, ось тобі комтруд...

Жінка *(скакує на Андрія і топче ногами).* Оце тобі, сукин сину, крашанки, кури, гуси, рядна, маслечко, сир... Оце тобі, оце тобі усе чисто... Наїдайся, наїдайся *(тікає.)*

Копистка *(виривається з-під Ларивона, біжить до Андрія).* Схаменіться!.. Що ви робите! *(прикриває Андрія й боронить його руками).* Схаменіться, кажу я вам... ви убили чоловіка! *(Шум стихає, люди посуваються назад і потім швидко розходяться. Орина-старчиха й дехто з людей приступають ближче й придивляються).*

О р и н а *(сплескує руками)*. Ой, лишечко... убили Андрія.

К о п и с т к а *(припадає до Андрія)*. Андрію! Голубе! Чи впізнаєш мене? *(павза)*. Де вже йому пізнати, коли в голові ціла яма провалена.

Г и р я *(біжить із хати)*. Ох, господи, царице небесна! Спаси і помилуй... *(придивляється до Андрія)*. Та невже таки вбили Андрія. Та як-же це... Ох, господи...

К о п и с т к а. А ну, геть відціля, гад смердючий. Не підступай.

Г и р я *(до людей)*. Всі ви тут за свідків були, всі скажете, що не я вбив Андрія... Я його й рукою не торкнувся...

К о п и с т к а. Ікона твоя вбила... іконою одурманив людей. *(до Андрія)*. Ех, брате, брате! Хотів ти просвітить тих, хто нашої крови бажають. Казав тобі — не ходи, не зачипайсь. Не послухав.

Г и р я. Неначе голос подав... застогнав. Слава тобі, господи, може, таки очуняє.

О р и н а *(припадає до Андрія)*. Він змерз бідний, чи що... Подивіться, дядечку, як у його тіло трясеться.

Г и р я. Може, кожух принести? От я зараз *(біжить у хату)*.

К о п и с т к а *(придивляється до Андрія й тихо підводиться)*. Годі... Він часує... *(дістає кисета й плачучи скручує цигарку)*. Ой, жаль-же який... Молодий ще, як квітка весняна, молодий... Жив, томився в темниці, визволився, так за це-ж тебе, братухо, вороги наші загнали у вічну темницю... Друже ти мій! Хто-ж знав, що такий нцидент случиться.

Із хати йде Гиря з мішком, манашки, діди й баби.

Г и р я. Десь кожух заподівся... На, Мусію, хоч мішком його прикрий.

К о п и с т к а. Не треба. Хай цей мішок тобі на смерть буде. А ми накриємо його червоним, щоб усі знали, що незаможник Андрій погиб за революцію.

О р и н а. Він уже мене на пайок записав, він-же на моє сирітство перший зглянувся *(починає тужити)*. Ой, сину мій, сину рідненький...

К о п и с т к а. А ну, ша, мамашо, не вий... *(Орина перестає)*.

Гиря *(христиться)*. Прости йому гріхи, боже, хоч на тім світі *(манашки, баби й діди христяться)*.

Копистка *(витирає сльози, запалює цигарку. До Гната і манашок)*. Бач—і брехухи тут... Жаль, забув я те совецьке слово... Ех, ви, темна сила! Коли вже ми вас здихаємось? *(підводить голову й говорить поважно, твердо)*. А здихаємось таки,— от тоді побачите!

ШИРМА.

ДІЯ ТРЕТЯ.

1.

Хата Гирі. Двоє дверей: одні в сіни, другі вузенькі — в чулан. На божниці сила ікон. Тліє лямпадик. На столі каганець. Годинник показує на восьму годину. На дворі хуґа.

Гиря *(ходить по хаті, сідає на стілець, потім гукає в чулан).* Лизько! Чуєш, Лизько?

2.

Входить Лизька. На ній городське вбрання: ботики на високих закаблуках, на голові брилик. Трошки напудрена.

Гиря. Що це ти за моду взяла прибиратись що-вечора, як на весілля? Що це за норови на тебе напали?

Лизька. Які там норови! Ще що видумайте!

Гиря *(придивляється).* Та й ще, здається, набілилась?

Лизька. Пхі... А ну, ще що видумайте! Коли-ж через цей голод і прибратися в день не можна. Килька Юхимівська прибирається увечері або вночі, а я оце перший раз. Наділа, щоб приміряти.

Гиря. Зараз скинь! Бо як хто побачить у вікно, то зараз чутку рознесе, що ми барахла на хліб наміняли.

Лизька. Та коли-ж я приберусь?

Гиря. Тоді, як голод перестане, а зараз — не смій.

Лизька. Пхі! Як голод перестане. Ще що видумайте!

Гиря. Я тобі кажу! *(повертається до неї).* Ну?

Лизька. Зараз, зараз скину *(скидає брилика й кладе на покутті).*

Гиря. Ладнай вечеряти та поклич Ларивона... Він там коло коней. А після вечері щоб самувар поставила. *(Лизька*

йде в другу хату й приносить вечерю). Люди прийдуть до мене. Та поменше нарізай хліба. Не криши... Дай сюди крихти *(змітає зі столу крихти й їсть).* Сьогодні Ларивонові дай нарізно. Шматочок хліба й те, що зосталось з обіду... Чуєш?

Лизька. Чую, не глуха...

Гиря. Та не сердься, дочко! От повечеряємо, а тоді й прибирайся... Занавісь вікна й хорошись собі, хоч до ранку. Тільки, щоб ніхто не бачив.

Лизька. Та я тільки приміряла шляпку та пальто. І не думала вбиратися, а ви вже й на крик зняли...

Гиря. Ну, годі, не сердься... Бач, я тобі всього наміняв, усякого барахла доволі...

Лизька. Пхі! У Кильки Юхимівської барахла ще більш нашого. У неї духи хранцузькі є, гитара...

Гиря. Ну, нічого... От скоро я поїду в город до аблаката й куплю тобі, знаєш що?

Лизька *(насипаючи галушок).* А що?

Гиря. А ну, взгадай.

Лизька. Пхі, стану я ще вгадувать!

Гиря. Дурна ти... Грамофон тобі куплю. Кажуть, що дешево стоїть. Півпуда ячменю...

Лизька. Папашо! От аби ви купили мені духів хранцузьких. Знаєте — у такому маленькому бутлику. Запашні, так міри нема! От понюхайте мою хусточку. Килька Юхимівська трошки побризкала.

Гиря. А ну, давай понюхаю *(нюхає).* Ти ба,—і справді, запашне яке! Неначе тобі миро церковне. Ще краще буде... А скільки коштують духи?

Лизька. Килька казала, що п'ять хунтів борошна.

Гиря. Так ти розпитай Юхимів, де вони купували. Поїду в город і тобі куплю... Ось і Ларивон!

3.

Входить Ларивон. Він густо заріс волоссям. Погляд дикий, гарячий, в руках дрюк.

Гиря. Ну, роздягайся, дядько, та сідай до печи *(показує Ларивонові знаками, що робить. Ларивон вишкіряє зуби й*

мугикає, тим часом починає роздягатись). Сніг обтруси, сніг... от ще глуха тетеря! *(Показує Ларивонові, що треба потрусить сніг. Ларивон трусить).*

Лизька. На що ви його кличете до столу! На йому грязюки та вошей стільки, що страшно дивиться... Та й ще смердить якось погано. Їй-бо, папашо, мене на ригачку верне.

Гиря. Хай трошки посидить та погріється... А їсти йому дамо нарізно.

Лизька. От, їй-бо, я не можу дихати... Смердить... *(затуляє носа).* Пху, як з барлоги.

Гиря. Потерпи трошки та не подавай виду... виду не подавай, а то він розсердиться. Ти не дивись, що він глухий і німий... Норовистий, злий! *(до Ларивона).* Правда, дядьку, що ти хоч дурний, а норовистий? *(сміється).* Е, ні... ти беґерю в куток постав! *(Ларивон сідає коло печи з дрюком в руках. Гиря показує, щоб він поставив дрючок у куток, Ларивон раптом встає, вишкіряє зуби й махає дрюком, показуючи на вікна й двері).* Тю, дурний... Помалу, а то ще мене вб'єш *(одскакує від Ларивона. Той перестає махати й мугикає).*

Лизька. Їй-бо, папашо, утечу з хати... На що ви його держите?

Гиря. Мовчи! Як коли, то й собаці треба їсти дати, щоб поважав хазяїна... *(до Ларивона, показує знаками).* Зараз тобі дам їсти... гам, гам. І зараз-же мені йди стерегти хазяйство, щоб часом оті пухлі дохляки до коней не добрались. Впіймаєш — різати будеш. Пойняв? *(показує Ларивонові, як треба різати злодіїв. Ларивон махає головою й мугикає).* Во, во, стережи й ріж... Ріж їх, сукиних синів, на локшину *(сідає за стіл. Лизька готує Ларивонові вечерю).*

Лизька. А хто до нас прийде сьогодні? Які люди?

Гиря. Тобі цього не треба знати... Виряжай скоріш Ларивона, виряжай... *(христиться).* Отче всіх, на тя уповаємо *(шепотить молитву. Помолившись, сідає за стіл. Звертається до Ларивона).* Перехристи лоба, манія!.. Може, й тебе господь почує й прийме твою німу молитву. *(Ларивон крутить головою, не хоче).* Це, мабуть, в тюрмі сидівши,

од хреста одучився. Треба тебе знов у християнську віру повернути (*починає їсти галушки. Тим часом хтось шарудить за дверима й стогне*).

Лизька (*прислухається*). Собака шкрябає, чи що... Ви чуєте, папашо?

Гиря. Це Ларивон двері не запер... Хтось іде (*хутко підводиться*). Ховай хліб... Хліб ховай, Лизько! (*хапає хліб, кладе його на вікно й покриває рушником. Лизька метушиться коло галушок*).

4.

Двері одчиняються, й тихо, через силу влазить Орина-старчиха. Ледве-ледве сував ногами.

Гиря (*стає до столу задом і затуляє вечерю*). Чого прийшла?

Орина (*христиться*). Дайте кусочок хліба... дядечку Гнате.

Гиря. Скільки я тобі разів казав, що немає в мене хліба. Сам голодний сиджу.

Орина. Дядечку милий, тато мій рідний... Дайте!

Гиря. Я тобі не раз уже казав, щоб ти не приходила в хату. Немає хліба — чуєш?

Орина. Хоч крихотку, хоч гарячої водиці... Спасіть мене, порятуйте мене... Помираю.

Гиря. Тобі руським язиком сказано, що хліба немає (*кричить*). Немає хліба та й годі! Йди собі далі!

Орина. Крихотку мені, тільки одну крихотку... Таточко мій рідний, боженька моя пречиста.

Лизька (*роздратовано*). Самі з голоду пухнемо. Йдіть із хати, бо холоду нам нанесли.

Гиря. Чого тобі од нас треба, собача печінка! Чого шляєшся вночі. Кажу, говорю тобі, що немає хліба... Бог дасть!

Орина. У вас тепло... хоч погріюсь трошечки (*ледве ворочає язиком*). Ой, любі мої, золоті мої. Я-ж у вас колись служила (*до Лизьки*) і тебе, дитино моя, няньчила... Дайте хоч гарячої водиці напитись (*сунеться вперед ногами й сідає коло порогу*).

Гиря (*підступає до Орини*). Буду з тобою ще панькатися. Геть, свиното, з хати. Ач, розсілась, як та копиця. Ска-

зано тобі, що хліба немає... Йди до комуни просити (*хапає Орину під руки й виводить її з хати*).

Ларивон (*хмарно дивиться на це явище, далі починає мугикати, хапає шматок хліба й швидко йде з хати. На порозі ледви не збиває з ніг Гирю*).

Гиря. Постривай! Ти куди, глуха тетеря?

Лизька. Він, мабуть, поніс хліба Орині, бо схопив зі столу цілий окраєць.

Гиря. Здурів, чи що? Ніколи ще за ним такого не водилось! (*до Лизьки*). А ти чого дивилась, вилупивши очі? Чого дозволила взяти окраєць хліба?

Лизька. Дивіться! Тепер напались на мене! Та хіба я дозволяла, чи він мене спросив або спитав...

Гиря. Не треба було давати!

Лизька. Та хай йому чорт... Я-ж казала, папашо, що він колись наробить нам лиха.

Гиря (*люто*). Не чортихайся в хаті... Не бачиш — святі ікони слухають. Припни свого язика, поки його не припнув тобі канатом.

Ларивон вертається в хату. На голові й на одежі сніг. Не спинившись, прямо йде до печи й сідає.

Гиря (*показуючи ввесь час знаками*). Ти, глуха манія Хто тобі дозволив взяти хліба Орині?.. Як ти посмів таке вдіяти? Хто тут хазяїн — ти чи я?

Ларивон (*мугикає, показує собі на живіт, як йому хотілось їсти, коли він сидів у тюрмі і як хочеться їсти Орині*).

Гиря (*передражнює його*). Дурний ти, як беркові штани! (*Ларивон мугикає*). Та не реви, як та корова в череді.. От ти дав Орині шматок хліба, а вона піде й розбовкає на все село, що в мене є хліб. А тоді прийдуть до нас вночі ті... (*показує знаками*) голодні й заріжуть і мене і тебе... Пойняв?

Ларивон (*вишкіряє зуби, хапає дрючка й наміряється*).

Гиря. Прийдуть варвари з комнезаможу, витрусять останній хліб і тебе на махан заріжуть (*з серця плює*). Тьху на тебе, глуха чортяка! (*христиться*). Прости, господи, за таке нечисте слово (*ріже шматочок хліба, наливає в мисочку*

галушок і подає Ларивонові). На тобі твою пайку і геть із хати до конюшні! Вечеряй там (*підштовхує Ларивона*). Цібе на двір, цібе... Йди на сторожу (*виводить Ларивона, зачиняє двері й вертається*). Скільки разів казав тобі, Лизько, щоб налагодила другого каганця... В сінях темно й не второпаєш, як заперти двері. Колись трапиться, що маху даси з секретним замком, не пригониш його, як слід. От тоді й капут буде. Влізуть, заріжуть, хліб і барахло позабирають.

Лизька. Завтра налагоджу, папашо, не гнівайтесь. Сідайте вечеряти, бо галушки прохолонуть (*Гиря христиться й сідає*).

Гиря. Наказання боже цей голод. А ніяк тобі не можна ззісти шматок хліба. Так і ховайся, так і ховайся, щоб не побачили, що він у тебе є (*вечеряють*).

Лизька. Сьогодні вранці заходило троє... Якась жінка кацапка й двоє дітей... Насилу випроводила з хати. Причипились, як реп'яхи: дай хлєбця та дай хлєбця... Їй-бо, хотіла вже кричати калавур.

Гиря. Треба буде собаку дістати та на цеп до дверей прип'ясти. Годований так зробив і перестали ходить. Вони, хоч і голодні, а собак бояться.

Лизька. Пхі! Ще що видумайте, собаку... Украдуть, ззідять, і не почуємо. Он наш сусіда Гаврила зарізав учора свою собаку й засолив, неначе кабана.

Гиря. Ще що згадай при вечері. Тьху (*плює з огидою*). Перебила мені їжу, ще виблюю...

Лизька (*регочеться*). Ой, умру, дайте мені льоду! Та хіба ви, папашо, такі гидливі!

Гиря. Мовчи, не доводь мене до гріха! (*встає й молиться*). Благодарю тебе, создателю, яко наситив єси нас земних твоїх благ (*шепотить молитву. Лизька прибирає зі столу*). Ну, прибирай зі столу та йди настанови самоваря. А тоді постели мені постіль у цій хаті. Тут тепліш, як у світлиці. А я ще вийду на двір, навідаюсь до худоби. Бо щось Ларивон, як повернувся із тюрми, не дуже доглядає. Коли-б ота пухла голота не покрала худоби... (*виходить*).

Лизька (*прибирає зі столу, далі йде в чулан, приносить дві подушки й кожух. Виймає з кишені пудерницю з дзеркальцем, хорошиться й тихо співає*).

Об чом, дева, плачеш,
Об чом сльози льйош...

Хтось стукотить у вікно. Лизька придивляється: „Паня! Це ти? Заходь скоріш у хату, поки немає папаші"... Кидається до столу й ще раз хорошиться.

5.

Входить Панько.

Панько. Здоров була, Лизько! (*озираючись*). А старий де?

Лизька. Тсс... Вийшли до худоби. Бач, коли прийшов. Ти-ж казав, що забіжиш в обід...

Панько (*ходить по хаті, не скидаючи шапки*).

Лизька. Та потруси сніг... На якусь марюку похожий (*хоче з його потрусити сніг*).

Панько. Єрунда. Не чипляйсь, пожалуста, хоч ти до мене.

Лизька. Дивись, який сердитий! Яка це тебе муха вкусила?..

Панько. Не муха, а... (*тре собі лоба*). Слиш... дай шамать, Лизька! З ранку нічого не їв.

Лизька. Я-б дала, та зараз прийдуть папаша. Пожди трошки, як вони ляжуть спати... Чом в обід не приходив? Я ждала, і борщу тобі була зоставила.

Панько. Нєкада було. Статистика чисто замучила.

Лизька. І коли вже ти її скінчиш?

Панько. Єрунду питаєш! Хіба можна тепер статистику кончить? Вже тиждень, як б'юсь над составленієм... Затребували списки голодающих... в двадцать чотирі часа. Тольки составлю і перепишу — один помер, другий помер, п'ятий, десятий... Чорт зна, що робиться. Всю статистику мертві перевертають до гори ногами.

Лизька. Зараз прийдуть папаша. Може-б ти вийшов на який час у ту хату... або на двір.

Панько. Єрунда. Не боюсь, бо маю до старого діло. Слиш, Лизько! (*підходить до неї й бере за руки*).

Лизька. Ну?

Панько. Дай пошамать! Віриш мені — здихаю.

Лизька (*пригортаючись*). Пожди трошки, папаша ляжуть спаті. Тоді пошамаєш... Слухай, Паня, ти-ж мене будеш сватать?

Панько. Сватать? Як це сватать?

Лизька. Дивись!.. Ти думаєш, що так і ночуватимеш зо мною даром!

Панько. Ах, сватать... Це, значить, весілля справлять, самогон пити, шамать... Шамать, слиш, Лизько, шамать я хочу...

Лизька *(випинає груди)*. Дорогой мій... Панічко! Ну, на, шамай мене.

Панько *(дивиться на неї голодними очима)*. Ситенька ти, Лизько, як годована свинка... Буржуйка ти!

Лизька. Поженимось,— одгодую й тебе, Панічко!

Панько. А тепер я який, Лизько. Подивись на себе й на мене. Ти, як розочка, а в мене маслаки одні. Сил немає... (*сідає до столу й схиляє голову)*.

Лизька *(обнімає його й пригортає до себе)*. От слухай, Паню... От як посватаєш ти мене, та повінчаємось з тобою, так станеш ти хазяйнувати... а я тебе годуватиму: борщем, м'ясом, холодцю тобі наварю, вареничків з маслом...

Панько *(стогне)*. Коли, коли-ж це буде? Давай сьогодні, Лизько, завтра... скоріш!

Лизька. Так хто тобі заважає? Проси папашу сьогодні, засилай сватів, а в ту неділю до церкви та й повінчаємось.

Панько. До церкви, ти кажеш... *(тихо)*. Ніззя цього, бо я ще совєцький. Та й патлатих не люблю.

Лизька *(твердо)*. А ти-ж думав як? Я хочу, щоб тільки батюшка нас повінчав у церкві, привселюдно... Я хочу, щоб ти був нашим, моїм, а не... совєцьким.

Панько *(замислившись)*. Ще як в червоній гвардії був, то волочив попів за патли... *(оживає, бадьоро)*. Ех, життя тоді було, Лизько! Трощили ми буржуїв, як хотіли... Керенок було в кожного повні кармани... Раз в одного попа ночували. От де кумедія була, от де сміху було! *(як в гарячці ходить по хаті)*. Попаді приказали, щоб жарила яєшню, а попа... завели грамофон і заставили попа гопака танцювати.

Лизька. Не люблю я таких балачок, Паню... Перестань!

Панько. Да... жисть була, а тепер... *(знесилено)*. Тепер голод, шамать хочеться, шамать... Доведеться до попа йти, під вінця ставати... *(рішуче)* а чорт його бери! Все одно комнезамож мене заїдає, що я продався куркулям...

6.

Входить Гиря. Побачивши Панька, хвилюється. Поглядає на годинник.

Гиря. А я чую — двері в хаті рипнули. Думав, що Лизька виходила.

Панько. Доброго здоров'я, Гнате Архиповичу.

Гиря. Здоров, здоров, товариш секретар. Яким вітром занесло до нас у хату?

Панько. Та це скінчив діла в совєті, йшов додому, дивлюсь, у вас іще світиться.

Гиря. Так, так... Ну, що там нового у вашому совєті? Що чути?

Панько. Новина є, Гнате Архиповичу... Прийшла бомага, щоб наложити налог в пользу голодающих.

Гиря. От як! Який налог? З кого-ж думають брати?

Панько. Пишуть, що з кулацького елементу, з заможного селянства. На голодающих... Аж поки не перестане голод.

Гиря. Як-же так? Писали, що більш налогів не буде *(до Лизьки)*. Ти-б, дочко, дала Пантелемону Петровичу щонебудь поїсти. Що там у тебе є?

Лизька. Там трошки галушок зосталось... Хліб єсть.

Гиря. Та галушки вже холодні... Достань краще огірків та вріж трошки сала.

Лизька. Може, яєшні засмажить, папашо? Є тройко крашанок.

Гиря. Во, во, дочко... засмаж яєшні... Хай чоловік поїсть по трудах своїх *(до Панька)*. Важкенько зараз писарювати? Жалуванія совєцька власть не платить?

Панько. Списки та статистика замучили. Предсідатель хворий, помочи ніякої немає. Сидиш один, як голий палець. А сьогодні прийшов Серьога й потребував скласти список плательщиків нового налогу. Я йому кажу, що немає таких, а він своє: постав каже Конотопа, Годованого, Зозулю Петра, Гирю... це значить вас, Гнате Архиповичу...

Гиря *(підскакує)*. Мене хотів поставити в список? Серьога?

Панько. Він самий... Так я запротестував проти єтого, бо я секретар у совєті і составленіє списків — це моє діло

Г и р я. Це він на мене точить зуби за ту ікону... О, господи милосердний. Та я сам збираюсь іти до Ради, щоб записатись у голодающі... на пособіє значить, а вони налог... Спасибі вам, Пантелемоне Петровичу, що заступились...

П а н ь к о. Не ізвольте безпокоїться... Я вже запротестував... Не дозволю...

Г и р я *(до Лизьки)*. Ти-б там, дочко, сувалась скоріш, а то Пантелемон Петрович голодний.

Л и з ь к а. Та я й так скоро... Хай Пантелемон Петрович поможе мені в печі розпалити.

Г и р я. Ще що скажи з дурного розуму! *(до Панька)*. Чи бачили ви таку ледачу дівку?

П а н ь к о. А чого-ж! З нашим удовольствієм! *(встає)*. Що прикажете, хазяйко? Слухаю вас.

Л и з ь к а *(сміється)*. Ось бачте... й помішник є. Зараз мені йдіть у ту хату й запаліть у печі. Солома й кизяк у сінях.

П а н ь к о. Слушаю-с! *(іде в другу хату)*.

Г и р я *(сердито)*. Чого він прийшов? Зараз до мене люди прийдуть. Водишся з ним, а діла не зробиш...

Л и з ь к а. Папашо милий! Завтра Панько... сватів засилає до нас. Чуєте?

Г и р я *(сміється)*. Та невже? Таки обкрутила молодчика. Молодця, дочко, молодця. Подивлюсь на тебе, Лизько,— вилита ти мати. Покійна стара теж такою була, царство їй небесне, легенько згадається на тім світі... Ну, йди, доню, йди, та тільки сидіть там і не заходьте в цю хату. Тут у мене свої діла будуть. Постривай ще... *(риється під піччю й дістає пляшку з самогоном)*. Почастуй його до яєшні та тільки багацько не давай... Чуєш?

Л и з ь к а. Не здавався довго, а сьогодні рішився... Щось на його отой незаможнасів...

Г и р я *(потираючи руки)*. Так, так... А про церкву йому казала? Про церкву, дочко...

Л и з ь к а *(пошепки)*. Сказав сьогодні, що піде й до попа.

Г и р я. Слава тобі, господи... Тепер моє буде право, моя й сила. Секретар совєта—мій зять. Ну, дочко, жар йому яєшню з салом, та таку, щоб аж шкварчала... Та гляди мені, дочко, щоб він тебе не обдурив! Чуєш?

Лизька. Не обдурить!.. Не на таку напав!

Гиря. А вийдеш заміж — куплю тобі отих духів та пахощів ціле відро. (*Хтось стукотить тихенько у вікно. Гиря метушиться*). Ну, йди, Лизько, йди... Та щоб Панько в цю хату не виходив. Посидь з ним сама... заговори його.

Лизька. А з самоварєм як?

Гиря. Тоді я тебе нагукаю... йди! (*проводить її в чулан і зачиняє двері на гачок. Іде в сіни й трошки згодом вертається. За ним входить Годований і дід з ціпком. Обтрусюють сніг*).

7.

Годований. А Ларивон добре стереже!.. Як часовой. Трохи не загилив мене по голові беґерею...

Дід з ціпком. Добре стереже... (*христиться до ікон*). Мабуть, у тюрмі навчився, у совєцьких... Стерегли-ж його після ікони...

Гиря. Сідайте!.. Я вже думав, що ви не прийдете...

Дід з ціпком. Хуґа така, щоб ти знав, що й вулиці не видко... Насилу добились: б'є, мете, крутить... Прямо тобі ціла ліворуція.

Годований. А Лизька вдома?

Гиря. У тій хаті... З Паньком сидить.

Годований. З Паньком?! Це трошки непокойно для нас виходить...

Гиря. Нічого, він тепер наш... (*потираючи руки*). Сватів жду! В церкві вінчатиметься!..

Годований. Та ну?.. Молодець Лизька! Совєцького попа обкрутила.

Гиря. Да... Сьогодні слово дав...

Годований. Молодця девка! Значить, в атаку пішла?.. Кар'єром марш-марш... Га? (*сміється*).

Гиря (*потираючи руки*). На ура взяла... (*сміється й потім сам сідає. Говорить впівголоса*). Ну, які новини є?.. Вернувся батюшка з городу?

Дід з ціпком (*впівголоса*). Бамагу привіз... Прямо од архирея... і благословення нам усім... Говорить, щоб не піддавалися й хреста та чаші святої на голодающих не давали...

Бо все одно, говорить, скоро край большовицькому движенню, говорить... Знаки такі на небі, щоб ти знав, видяться...

Годований. Знаки не знаки, а предписаніє нам таке, Гнате Архиповичу... Большовики приказ такий пустили, щоб з церков золото й серебро забирати. Так ми должні в контратаку... Понімаєте?

Гиря. Щось трошки не добираю.

Годований (*ще тихшим голосом*). А це так виходить, що ми людей должні зґвалтувати... Усе село на бунт звести, в роді того, як з іконою вийшло...

Гиря (*потираючи руки*). Ага! Це значиться,— по нашому, підґалдикувати?

Годований. Ото-то саме!.. Голод тепер прижав їх так, що не нада лучче...

Гиря. Да, голод! А я вже сьогодні одного підґалдикнув. Чого, кажу, пухнеш, чого не порятує тебе комуна.

Годований. Ото-то саме! З цього й треба починать.

Гиря (*потираючи руки*). Я вже знаю як... А що, кажу, ямки з хлібом одкопував... а от тепер доводиться живим у ямку лізти.

Годований. Правильно, їдять тебе мухи з комарями!.. Ну, а він що?

Гиря. Мовчить.

Годований. Та невжелі мовчить?

Гиря. Мовчить. А ні слова. Мовчить та ще гірш пухне...

Годований. Пухне? От так картина! (*регочеться*). Ето так виходить, що й не треба ілюзіона.

Дід з ціпком. Так їм, сукиним синам, і треба... Хай тепер подихають, як мухи в-осени!

Годований. Чудесно! Мовчать і пухнуть! і Серьога, і Мусій, і весь комнезаможрих притих... (*ходить по хаті*). Ех, як-би я дізнався, хто корову в мене украв!.. Шкуру здрав-би живцем і бубон зробив з неї... (*сідає*). Ну, тепер давайте порадимось, як нам до діла приступити?.. щоб кар'єром вийшло...

Дід з ціпком. Батюшка казали, щоб наперед чутки пустити... *(Грюкотіння у вікно. Гиря прожогом кидається до вікна й дивиться).*

Годований. От тобі й порадились!.. *(прислухається)*.

Гиря. Це Ларивон... Щось кличе мене... *(до Годованого)*. Посидьте, а я вискочу на часинку й узнаю... *(Виходить. Через хвилину вертається в хату. Ларивон втягає пухлого й заліпленого снігом Стоножку. Мугикає й показує, як він впіймав його біля худоби)*.

Стоножка. Простіть, Гнате Архиповичу... з голоду рішився на таке...

Гиря *(до Годованого)*. Ось він воряга!.. Впіймавсь таки, слава тобі, господи! *(до Стоножки)*. Що? М'ясця захотілось? Га? *(до Ларивона)* А коні цілі? Худоба?..

Ларивон *(вишкіряє зуби й мугикає)*.

Гиря. Побіжу сам, подивлюсь... *(до Годованого)*. Постережіть його!.. Не випускайте живим!.. Я зараз! *(хутко виходить, але вертається й смикає Ларивона)*. Ходімо разом!. Бери беґерю!.. Там ще, мабуть, хтось є... *(віштовхує Ларивона наперед і йде. Коротенька павза)*.

Годований *(стає біля дверей. До Стоножки)*. Ну, сідай!.. Чого стоїш?

Стоножка. Спасибі, я й такечки...

Дід з ціпком. Сідай, коли вже притягли у хату... *(люто й радісно)*. Сідай! *(підскакує й шарпає Стоножку за рукав)*.

Стоножка. Спасибі... *(збираючись з духом)*. От що я скажу вам... Простіть мене... Бачите, як я спух з голоду... Погибаю... Виступлю з комнезаможу, тільки простіть...

Годований. Так... Каєшся тепер?... *(іронічно)*. Ну, кайся... Може, ще й помилуємо...

Стоножка. Каюсь... Як-би не було революції, то, може б, таки й голоду не було... А коло людей і ми-б, бідняки, не пропали.

Дід з ціпком *(підскакує до Стоножки)*. А що, я не казав? Не казав я, що большевицьке движення до добра не доведе? Га?

Стоножка *(знесилено)*. Казали, діду... Та хіба-ж думка була, що голод...

Дід з ціпком. Тепер тільки прозрів!.. Шапку скинь, бузувіре!.. Не бачиш — ікони святі й лямпадик? *(Стоножка*

знесиленими руками стягає шапку). Перехристись, сукин сину!.. Перед богом кайся тепер!.. (*заміряється ціпком. Стоножка якось чудно смикається, потім христиться*).

Годований. Годі вже їм каятися!.. (*люто*). Кажи, хто вкрав у мене корову? (*входить Гиря й зачиняє хатні двері*).

Стоножка. Не знаю... Я тільки сьогодні рішився...

Годований. Не знаєш? (*шматує Стоножку за груди*). Признавайся, падло!

Гиря. Так його, сукиного сина!.. Трясіть його, за печінки трясіть!.. Теличку хотів вкрасти супостат... (*бігає по хаті й чогось шукає*).

Стоножка. Як перед богом... не знаю...

Годований. Живим не випустю... Признавайся! (*крутить Стоножці руки*).

Стоножка. Ой, пустіть!.. (*задихаючись*) мені погано... Помру отак...

Годований. Не помреш... (*скручує Стоножці руки за спину. Стоножка стогне*). Говори!

Гиря (*знайшов мотузок*). Ось мотузок!.. Мотузочок!.. В'яжіть його!..

Годований (*придавлює Стоножку до стіни*). На олію здавлю, а своє таки видавлю... Хто вкрав корову? (*Стоножка харчить*).

Дід з ціпком. Пусти... бо воно падло таке, що чого доброго здохне!..

Годований (*випускає Стоножку. Він непритомний сунеться на долівку*). Бач, як притворяється!

Дід з ціпком (*придивляється*). Господи!.. Та він, щоб ти знав, здається, мертвий.

Гиря (*ворушить Стоножку й придивляється до нього*). Живий... Ще дихає... Це його так голодом скрутило.

Годований (*смикає Стоножку за ногу. Стоножка тихо стогне*). Ну, що теперичка з ним робити? Воно-ж, падло, лежатиме тут до ранку, аж поки не здохне...

Дід з ціпком. Що робити? Не до дохторя-ж везти, не до дохторя... На вулицю його, сукиного сина, викинути зараз!.. На вулицю, щоб ти знав... Хай там під тином пропадає.

Гиря. Ні, ні! На вулицю не можна, бо ще якась чортяка, прости господи, за таке слово, побачить і комнезамож отой сповістить...

Годований. Так що? Невжелі лежатиме тут?.. Од його-ж смердить, як од дохлої товаряки.

Гиря. Ось тут у мене пешена яма (*одчиняє в кутку біля стіни дверці в яму*). Він з Кописткою хліб з неї в-осени трусив... Так ми його в яму...

Годований. Правильно, Гнате Архиповичу... Хай там трусить хліб... От єто правильно... (*сміється*).

Гиря. Хай розвьорстку добирає... (*волочить Стоножку до ями*).

Дід з ціпком. Господи, благослови! (*разом з Годованим підхоплюють Стоножку й кидають у яму. Гиря закриває дверці*).

Годований. І не думав, не гадав, що така весела штука вийде! (*регочеться*). Яму з хлібом шукав та отакечки й сам у ту яму попав...

Гиря. Хай трошки прохолоне!

Годований (*регочеться*). Імено. Хай прохолоне...

Дід з ціпком (*прислухається до ями*). А ну, цитьте!.. Неначе шкребеться... (*до Гирі*). Ну, а як ото він вночі вилізе з ями?..

Гиря. Не вилізе!.. Там пацюки... Там їх у ямі така сила, що до ранку його жизим ззідять... (*озирається на вікна*).

Годований (*регочеться*). Ззідять?.. От так штука (*перестає сміятися й теж озирається*). Ху-х!.. Мені вчулося... (*бере шапку*). Ну, я піду, бо вже не рано...

Гиря. Та чого це ви так скоро?.. Посидьте ще трошки... Почаюємо разом! Я скажу Лизьці самоваря наставити...

Годований. Благодарю покорно... Боюсь, щоб коней не вкрали... (*напівголосом*). Та й треба нам розійтися... Щоб не підглядів хтось... А про діло завтра поговоримо. Бувайте здоровенькі...

Дід з ціпком. Авже-ж, про діло завтра (*спинившись біля дверей*). Ти, Гнате, подивись на його, наглянь вночі, щоб не виліз... Бо він такий, що вилізе... Він такий, щоб ти знав...

Г и р я. Або він пацюків поїсть, або його пацюки ззідять, а вже не виліве... *(Годований регочеться. Гиря проводжає гостей в сіни, зачиняє двері й вертається. Стає біля ями й прислухається).* Ну, здається, наша бере... Один у ямі, другий скоро моїм зятем буде. Просвітляється життя, просвітляється... О господи, царю небесний! *(стає навколюшки).* Коли ти є на небі, то зглянься на нас.... Перебори своєю силою революцію! Попали ти її вогнем своїм! Попелом укрий! Вітром розвій! Поверни все на старий лад!.. Та невже-ж ти не в силах подужати комуну? Бий її, трощи її, з корінням виривай геть!.. Ти покарав був Йова милосердного, так ти-ж йому повернув усе добро... Верни-ж мені моє добро, що комнезамож забрав... Верни коні, хліб, худобу, гроші!.. Ну, верни-ж, верни!.. Тебе благаю... *(молиться).*

Ш И Р М А.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

1.

Сільська рада. Копистка стоїть коло вікна й гукає на Васю. Ранок в березні місяці.

Копистка. Вася! Чуєш, Василю! Куди це ти, парнишко, з торбою зібрався, га? (*прислухається*). Чудак ти чаловєк... Ось краще зайди сюди на часинку, зайди, синашу! (*павза. Копистка ходить по хаті*). Бач, що надумав хлопець... Тікає з села, а куди, то й сам добре не знає. Ох, горе, горе! Життя наше мотузяне! (*Скручує цигарку*).

2.

Входить Вася. Ноги опухлі, в руках палиця, за плечима торбина.

Вася. Здрастуйте (*знесилений сідає на ослоні*).

Копистка. Здрастуй, синок! Куди це ти зібрався?

Вася. А я... туди (*махає рукою*).

Копистка. От тобі й на! Та куди імено?

Вася. Не знаю сам... В город, думка була.

Копистка. Чудак-же ти, парубче. Та хіба-ж ти доберешся города? Хіба в тебе сили вистачить?

Вася. Мати померла... Тато, ви-ж чули, не знать де подівся. Максим з Оленою втекли кудись... Я сам зоставсь... Сьогодні вночі лежу один в хаті... То їсти хотілось, а то вже перестало... Боюсь я померти, дядю... Так я устав вранці й пішов із хати. Хочу в город... (*жваво*). Дядю Мусію! Поможіть мені як-небудь... щоб у город або дійти або доїхати. Бо дома страшно й сумно, а там комсомол є...

Копистка. Та в тебе, Васько, хоч макухи шматочок є?

Вася. Нема... Вже третій день, як їв... маслаки кінські збирав і варив... А палива з стріхи смикав.

Копистка. Так чом-же ти не прийшов до мене, синашу? Ет, який ти чудак після цього, я тобі скажу, доложу. Я-б тебе жареною ґавою нагодував... а в торбинці в тебе що?

Вася. Книжки... Книжки в торбинці, дядю Мусію. І та тетрадька, що ми колись совєцькі слова вписували...

Копистка. Слухай, синок, чого я тобі скажу... У мене жінка померла, ти, може, чув... і всі товариші, всі незаможники повмирали. З голоду, синок, повмирали... Зостався я та Серьога, та ти, Васю, та отая тетрадька з совєцькими словами.

Вася. А секретар Панько?

Копистка. Панько, синок, тепер не наш... Він продався куркулям. Гирину дочку засватав, ти, може, чув... (*ходить по хаті*). От що, синок! Ти не ходи в город, бо не дійдеш, помреш на дорозі. Зоставайся тут, за секретаря будеш... Тобі скільки год?

Вася. Помру я тут, дядю... з голоду помру.

Копистка. Чорта пухлого помремо, синок! Будь єрой революції. Не журись, синок, якось та перебідуємо... Он бачиш — весна на дворі, а там сонечко припече, й лиха не стане...

Вася. Сонця-ж не можна їсти.

Копистка. А звісно, що так. Сонце не ґава, його не впіймаєш. Та тільки ти дурний, Васю, не добираєш діла... А трава, а рогоза! Трава наросте в полі, рогоза в річці, рибки наловимо, юшки наваримо... Ну, а там незабаром трах-трах-трах і хліб уродить.

Вася. Агрономи писали, що три годи хліб не родитиме. Суша така буде.

Копистка. Агрономи? Ти кажеш, синок, агрономи? А совєцька власть на що! Совєцька власть, це тобі така штука, що вона й голоду ребра полама... Ну, а поки що в мене сьогодні ґава є. Катай, синок, до мене жити. Ну, що?

Вася (*сміється й плаче*). Та я не знаю, дядю Мусію, як це воно буде.

Копистка. Знаєш, синок, що я надумав?

Вася. Ну?

Копистка. От що я надумав Я тебе смаженою ґавою годуватиму, а ти мене за це грамоти почнеш учити. Ідьоть?

Вася (*сміється*). Ідьоть!

Копистка. Трах, трах, трах! Резолюція прийнята... Отже я таки вивчусь грамоти, їдріть його маму. І рихметики вивчусь і всякої політики (*побачивши в сінях Серьогу*). Чуєш, Серього? Давай, братухо, на старість літ грамоти вчитись.

3.

Серьога (*опухлий весь, погляд гарячий, рухи хапкі, нервові*). Ти вже тут, Мусію... Ну, чув за Панька?

Копистка. Що продався Гирі — чув.

Серьога. Ти чув, а я бачив... Учора коло церкви бачив його. Бричка, брат, на ресорах, троє коней... А на бричці секретар совєта, колишній красногвардієць, з великою іконою і з дочкою кулака...

Копистка. Так... знаю вже. Не кажи!

Серьога. Побрився, одягся й до попа... Увечері, щоб не так помітно було... Ах, курв'яча душа. Побачив мене і, мов та сучка, ізігнувся... з іконою й свічкою... Га? Дядьку Мусію! Наш секретар до вінця з іконою поїхав, куркулеві продався, революцію зрадив.

Копистка (*чухається і мовчить*).

Серьога. Ну, що-ж ето ти мовчиш, старина?

Копистка. Та мать його так! Туди йому й дорога... От що я скажу.

Серьога. Убить собаку, убить його за це треба... Запаскудивсь сам і нас запаскудив... Комнезамож увесь запаскудив... Ти понімаєш — він-же видавав себе за большовика, за комуніста. Здається, кандидатом щитався... От що! Де Микита? Зараз хай летить і скликає людей.

Копистка. Кого скликає?

Серьога. Як кого? Незаможників! Всіх, хто ще живий зостався.

Копистка. Ша, братухо, ша! Вже їх не докличешся.

Серьога. Що ти городиш єрунду! А Василь Рогачка, Клименко Захар, Барило один і другий, Сирота Юхим, Золото Мойша...

Копистка. Була ще недавно гвардія з незаможників, та не стало її. Голод, братухо, покосив усіх косою. За цей тиждень решту видавив... я вже пощитав.

Серьога. Клименко Захар... позавчора бачив, ось тут був.

Копистка. Був та загув. Учора пішов в поле корінця копати. Схилився до землі та й помер. Рогачка на печі помер. Барили десь подались у город. Сирота п'ять день у хаті мертвим лежав, аж засмердівся.

Серьога. Слухай, Мусію. Ти не шуткуй. Дев'яносто сім незаможників в селі.

Копистка. Дев'яносто п'ять померло, а два зостались: Копистка Мусій та Серьога Смик та... ще оцей парнишка, Вася Стоножка. Три.

Серьога (*сідає до столу. Голова йому хилиться. Він неначе куняє*).

Копистка (*скручує цигарку*). Я оце сьогодні вночі згадував про всіх. Не спалось мені, так я статистику навів. Пів села людей вимерло, а наша голота поперед усіх в ямки попадала (*павза*). Треба було-б ударити телеграму або послати чоловіка в город. Чуєш, Серього?

Вася. Ось я піду в город, дядю.

Копистка. Ша, синок, ша... Тобі не дадено слова. Чуєш, Серьога, що я кажу?

Серьога (*як крізь сон*). Да, да...

Копистка. Послати чоловіка в город, щоб сповістив... Предсідателя в нас немає, секретар, мать його в пуп, пішов до попа в церкву. Виходить так, що немає в нас совєта.

Серьога (*скрежеще зубами, зривається з місця*). А я не піддамся... (*кричить у куток*). Слиш ти, голод!.. Сволоч ти! Я не піддамся! (*хитаючись, ходить по хаті*).

Копистка. Так (*стежить за ним очима*). Тобі приснилось що, чи, може, з голоду взрівається...

Серьога. Ой, як паскудно... В голові, неначе мухи якісь літають. То спать хочеться, — то (*мацає голову*) щось отут болить.

Копистка. Це тобі не ївши, з голоду. Казав, Серього, ходімо до мене ґаву їсти...

Серьога. К чорту ґаву! Ти кажеш — совєта в нас немає.

Тут саме головне—секретар. Ми-ж з тобою, Мусію, неграмотні. Коли-б я міг хоч трошки писати...

Копистка. Так от слухай, братухо. Секретар у нас є. Оцей парнишка Вася Стоножкин, коли знаєш, пише так ажаж... А хлопець наш, ерой революції.

Вася. Та я не вмію, щоб по писарському... Не вчився.

Копистка. Єрунда! На чорта нам по писарському... От що, Сергію! Ми зараз зорганізуємо ревком і напишемо в город... Напишемо: як в Рибальчанах незаможники всі вимерли, Совєта немає, а контр-революція висунула голову й сичить гадюкою, то...

Серьога (*розчиняє шафу, бере папір, чорнила й кладе на стіл*). Ну, товариш Стоножкин! Садіться за секретаря...

Вася. Та я не можу, щоб за секретаря!.. От право не можу.

Копистка. Брось, брось, синок! Сідай, пиши. Ми будемо проказувати, а ти пиши... Одно знай, пиши, а тоді підпишемо всі разом (*підводить Васю до столу, вмочує перо, дує на його й подає Васі. Серьога тим часом сідає за стіл*).

Серьога. Ну, товариші! Засіданіє комнезаможу щитаю одкрите. Сьогодні в нас призначення Ревкому.

Копистка (*до Васі*). Пиши, синок, — постановили...

Серьога. Не городи, Мусію, єрунди! Ти, Вася, пиши: протокол засідання комнезаможа села Рибальчан. (*Вася пише*).

Копистка. А тепер пиши, синок,—слухали...

Серьога. Не перебивай, Мусію. Пущай секретар пише, а ти слухай (*за лаштунками гомін і крик*).

Копистка. Що там довго балакати! Пиши, синок... Постановили вибрать за предсідателя ревкома товариша Смика Серьогу, чи той Сергія, а за секретаря товариша Стоножку Василя... Пиши, синок! Трах, трах, трах — резолюція прийнята. Шабаш!

4.

В сіни входять: Годований, дід з ціпком, Гиря, люди. Ведуть Орину-старчиху й Микиту товарчія.

Годований (*входить в раду*). Ведіть їх сюди. Зараз будемо судить!

Серьога. Що там таке, Мусію? Спини людей!

Годований. А де предсідатель? Зараз подать сюди предсідателя!

Серьога. Що случилось? Вора спіймали чи що?

Годований. Я питаю, де предсідатель?

Копистка. А на віщо тобі предсідатель?

Годований. Коли питаю, то, значить, треба... Людоїдів на суд привели.

Серьога. А ну, тихше!.. Цитьте всі!.. Яких людоїдів?

Дід з ціпком. Бач, яка тут власть сидить! Вона й не знає, що в селі люди людей почали їсти.

Годований. Я питаю ще раз — де предсідатель?

Копистка. А хіба не знаєш, що помирає з голоду? Нема його зараз.

Годований. Господа, граждани! Смирно! Предсідателя нема, то, значить, і совєта нема. Я думаю, що ждать його не треба, і ми самі ось тут розсудимо, що з ними робить.

Дід з ціпком. Авже-ж самі... Не треба предсідателя! Народ сам розсудить.

Голос. Убить та й годі! На віщо той суд.

Гиря. Виходьте наперед... наперед виходьте! (*старчиха Орина і товарчій Микита виходять наперед*). Клади маслаки на землю! (*Орина кладе на долівку маслаки, загорнені в ряднину. Натовп людей більшає*).

Годований. Господа граждани! Посторонітся трошки! Хай людоїди вийдуть наперед, щоб їх начальство побачило.

Дід з ціпком. От до чого довело большевицьке движення! Людоїдство повелося (*до Серьоги*). Що тепер скажеш нам, товариш комисар?

Серьога. От що скажу. Ви прийшли не на базар, а в ревком. Тому припиніть зараз шум... Призиваю вас до порядку.

Дід з ціпком. Годі вже наставляти на порядок! Допорядкувались уже, годі!

Серьога. Я вам, діду, слова не давав.

Дід з ціпком. Та й просить тебе не стану. Захочу сказать, то скажу, ще й в морду тобі плюну!

Серьога (*твердо й рішучо*). Призиваю вас до порядку.

Саме тепер засідає ревком... Як що маєте щось заявити, то заявіть тихо, без крику й лайки... Ми вас вислухаємо.

Годований. Господа граждани! Ось я скажу слово, а ви помовчіть... Ось що, товариші, чи як там вас... Служив я в салдатах, був у Туркестані, в Сибіру, під Китай ходив, а не бачив і не чув, щоб люди людей їли. Самий дикий народ, який-небудь там татарин, чи хунгуз, — закону придержується й не позволить собі вживати в їжу людське м'ясо. Потому скрізь по землі власть і закони встановлені, як требується... А от у нас немає закону, немає настоящої власти.

Дід з ціпком. Погибаємо!.. Од большевицького движення погибаємо.

Серьога. Ближче до діла, без словесности. Тут ревком, а не сходка.

Годований. Та що ти ревкомом своїм випинаєшся, як той пан пузом... Ти, як ревком, то слухай, що народ каже...

Дід з ціпком. Оце правда... Народ прийшов.

Копистка. Добрий народ прийшов... (*шум*).

Годований. Господа граждани! Ось трошки смирно! (*до Серьоги*). Сьогодні вранці люди довідались, що товарчій Микита порізав своїх дітей... Три ночі оця жінка, Орина, варила й жарила порубаних і покарбованих дітей... Маслаки ось у ряднині,—вещественe доказательство... Теперечки, значить, народ привів їх до розправи й хоче судить. Правду я кажу, господа граждани? (*гомін, шум, — Правда! Правду кажеш!*).

Гиря (*виступає*). Це ті, що людей їли. А раз вони людей їли, то вони вже не люди... Вбить їх зараз і закопать на три сажені у землю! Православні! Що-ж ми стоїмо? я первий зведу руку...

Серьога. Боїшся, щоб тебе, бува, не ззіли!

Гиря. Мене?.. Мене не ззідять! Я, братику, не такий... Я, брат, такий, що сяду верхи на все й їхатиму!

Серьога (*з призирством*). Ах, ти... паразит смердючий... Ти... ти будеш зараз убивать тих, що з голоду розум втеряли й людей взялися їсти? А ти... а скільки ти за свій вік людей зажер?

Гиря. Я?

Серьога. Да, ти!

Гиря. Я людей їв? Та ти, мабуть, сам розуму тронувся! (*до людей*). Люди добрі! Скажіть на милость божу, чи їв я людей? (*до Серьоги*). Та я за такі слова на тебе в суд подам.

Дід з ціпком. Знайшов чим страхати. Хіба є тепер суд? Большевицьке движення тепер, та й годі. Нема бога, нема царя, нема й суда, щоб ти знав!

Копистка. Ша, граждани! Товариш предсідатель! Дозволь мені слово сказати. (*Серьога сідає й кладе на стіл ногана*).

Серьога. Нікому слова не даю (*до Орини*). Скажи, Орино, ти... ти їла людське м'ясо? Правду кажи, не крийся!

Орина. Ми не різали дітей, їй-бо не різали... Їстоньки дуже хотілось. Я прийшла до Микити в хату увечері, а в його старшенька дівчинка з голоду померла... Як-раз у той вечір померла... а Микита каже: або давайте всі вмирати, або давайте по шматочку їсти Марину. Може, каже, врятуємось голодної смерти.

Серьога. Значить, ви їли мертвих дітей?

Орина. Мертвеньких їли, таточко мій рідний, мертвеньких. Микита нагострив ножа об брусок, а тоді став до ікон, помолився й почав різати Маринку... Вона ще не захолонула... Порізав на шматки, у вагани поскладав і попросив мене... Я їстоньки дуже хотіла, аж в голові каламутно було. Я в печі запалила, пополіскала гарненько, чистенько.

Серьога (*напівдико*). Що пополіскала?

Орина. Маринку, порубані шматочки пополіскала і в в піч у горщику поставила... Хоч їстоньки й дуже хотілось, а я в той вечір Маринки не їла. Микита їв і дітям давав.

Микита. Господа судді! Змилуйтесь, не вбивайте мене. Я за-для дітей порізав Маринку. Шестеро в мене було. Я це вночі вдіяв, щоб діти не бачили, чиє м'ясо вони їстимуть... і соли не було. Без соли їли...

Годований. Це-ж ти брешеш, людоїде проклятий! А де були діти, як ти різав Маринку? Хіба на горищі, чи вони, може, на той час одвернулись очима геть?

Микита. Господа судді... їй-бо... От накажи мене бог,— діти спали на печі, як ото я різав Маринку. Ніхто не бачив.

Гиря (*хапаючи ряднину з кістками*). Ось воно гріх тяжкий, гріх великий! Дивіться, люди добрі, ось людське маслаччя! На що його, людоїда, розпитувать, коли маслаки за себе кажуть. Ось маслаки! (*Крик: вбить їх, супостатів, як собак повбивати!*)

Гиря. Мало вбить, як собаку! Бо собака нечиста, нерозумна тварина, а й та не їсть своїх дітей... Закопати їх у землю! От що я скажу!

Серьога (*до Гирі*). Слиш ти, як тебе... Падлюка. Він твоїх дітей їв?

Гиря. Поїсть своїх, добереться до наших... А ти чого лаєшся, чого гавкаєш, як той собака?

Серьога. Я питаю у тебе, він твоїх дітей поїв?

Орина. Дядечки мої милі, любі мої! Не карайте нас. Зглянь тесь над нами, голодними... Благаю... змилуйтесь! (*Падає навколішки й хапає Годованого за ноги*).

Годований. Геть од мене, людоїдко! (*б'є Орину ногами*). Від тебе смердить кров'ю... людською кров'ю.

Серьога. А ти не бий — слиш ти! Права такого не маєш.

Гиря. А хто їй право дав людей їсти? Хто — я тебе питаю?

Серьога. А от я зараз скажу, зараз я судитиму... Слухайте, граждани! (*гомін втихає*). Вони не криються... Вони признались нам до дна, що їли дітей. Що маємо з ними робить? Якою карою їх карати — я у вас питаю, у всіх, граждани? Скажіть!

Гиря, инші. Вбить, та й годі!

Серьога. Добре. Ви кажете вбить. Хай буде так! А тепер я вже у Гирі спитаю. Ми повинні вбити Орину й Микиту товарчія за те, що вони поїли мертвих дітей. А що нам робить з тими, хто увесь свій вік живих людей їли... (*несамовито*). Нашого брата їли, по шматочках... Смоктали нашу кров, трощили наші кістки! Га? Що з тими робити? Яку кару їм покласти?

Годований (*до людей*). Вони знов почали своєї пісні... Нема чого слухати. Господа граждани! Треба нам розсудить. Хто за те, щоб убить людоїдів, хай підніме руку вгору!

Суд над голодними.

(*Рахує*); Раз, два, три, чотирі... здається, всі. Так! (*озирається на Серьогу й дивиться на ноган*). А щоб діло зробить повоєному, то прийдеться (*хапає зі столу ногана*) позичити в начальства от цю штуку (*хова ногана за пазуху*). Чуєш, Смик? Не смикайся! Чесне слово даю, що ногана тобі оддам.

Серьога (*швидко підводиться*). А... так ти от що!.. Моїм ноганом... (*кидається до Годованого. Копистка обхоплює його руками й через силу держить*).

Копистка. Серього! Не руш! Не гарячись, тобі кажу!.. Не губи розуму...

Серьога (*вириваючись*). Пусти!.. Все одно — кінець.

Копистка. Ша, товаришу, ша!.. Ще не кінець (*кричить*). Граждани! Предлагаю вам усім чисто вийти відціля... Зараз ідіть! Рушайте по хатах...

Годований (*чекаючи Серьогу*). А ну, нарвись який... Ну, (*насовує шапку і йде до дверей*). Господа люди! Беріть людоїдів і виводьте на вулицю... за церкву, до канави. Там судитимемо!

Орина (*до Годованого*).Ріднесенький мій... Таточко! Ви-ж мене знаєте, я-ж у вас служила, хати ваші мазала... Я не буду більше, не буду... Змилуйтесь, огляньтесь на мене.

Годований. Що-ж ви поставали! Забирайте їх. Ведіть!

Гиря (*трясеться*). Господи, благослови! Я первий піднімаю руку... (*хапає Орину й волочить її з хати. Микита йде у слід. Люди розступаються. Хтось б'є Микиту. Орина виривається й падає навколюшки перед Годованим*).

Орина. Таточку мій рідний! Боженька мій! Я одроблю вам, за все одроблю, тільки не бийте мене...

Гиря. Ловіть її!.. Бийте!.. Бийте її — гріха не буде! (*знов хапає Орину й витягає за двері. Микиті скручують руки й виводять*).

Годований (*спиняється коло дверей і виймає ногана*). А цю штучку я вам, товариші, сьогодні або завтра верну. Я знаю, що це казьоне оружіє... Совєцьке... Я верну! Не ізвольте безпокоїться... Честь імєю! (*виходить і причиняє двері*).

Серьога (*крізь сльози*). Та хіба-ж нас подужали, Мусію? Ой, як важко... (*хилиться до столу*).

Копистка. Товариш дорогий... Серього... Потерпи ще трошки, а там... Як ґав переловимо. Голови сукиним синам поскручуємо, і, звиняйте, між ноги повстромляємо.

Серьога. Ху-х... Мухи! (*відмахується руками*). В очах мухи.

Копистка (*дивиться на нього, скручує цигарку*). Мухи, кажеш? Не мухи, брате мій, а оси... Жалять вони нашого брата, за серце жалять (*до Васі*). А ти, синок, що зажурився? Погано,— кажеш? Наша не берьоть?

Вася (*трясеться й цокотить зубами*). Вони... і нас уб'ють.

Копистка (*бадьоро*). Не уб'ють, синок, не бійся. За нами совєцька власть, за нами сила, брат... Будь єрой революції, Вася!

Вася. Я не боюсь... Тітки Орини жаль. Як вона просилась.

Копистка. Да, Орини жаль... і Микиту (*бере ряднину з кістками й виносить у сіни. Вертається*). От що, синок. Ти пиши протокола, а я метнусь тим часом і подивлюсь, що вони роблять.

Вася. Ось і я з вами, дядю Мусію.

Копистка. Ша, синашу... Пиши протокола. А я одним махом... А ти, Серього, не виходь... Чуєш?.. (*іде*).

Вася примощується писати, Серьога сидить знесилений, прислухається й крутить головою.

Серьога (*мов спросоння*). Уб'ють вони Мусія.

Вася. Уб'ють? (*хутко встає, виймає із торбинки ножа й ховає за халяву*). Чуєте, дядю... ви не виходьте, а я зараз. Може, справді, дядька Мусія битимуть, то я знаю, що мені робить... я не маленький... знаю, як за революцію нада йти (*виходить, не зачиняючи дверей. Полихає вітром. Зі столу розлітаються папери*).

Серьога (*здригнувши, як божевільний, дивиться навкруги*). Хто такий тут ходить? (*встає*). Нема нікого... тихо (*придивляється в куток*). Ага... прийшов? Жовті зуби скалиш. Думаєш—злякаюсь. Ні! (*крутить головою*). Гей ти, як тебе... голод, лихо, смерть... Не буде, гад, по твоєму, а буде по нашому! (*ще раз придивляється*). А... Йдеш! Товариші! А ну, всі до мене... (*нахиляє голову й розводить руками, наче хоче

когось вхопити). Ти, гад, держись!.. (*кидається вперед, хапає повітря і, одступаючи, падає біля столу мертвий).*

Павза. За вікном Кописткин голос: „Коня? Прив'яжіть на який час!“ Входять і спиняються в сінях Копистка й Вася. У Копистки рушниця.

5.

Копистка (*до Васі*). Розбіглись сукині сини, як побачили, що з ґвинтовкою... А оце пакет (*дає Васі пакет*). Хліб нам везуть. Серього, вставай.

Вася. А я побіг до вас... Боявся, що вас уб'ють.

Копистка. Чорта лисого, синок (*входить кур'єр з сумкою, при шаблі. За ним люди, що далі — натовп густішає*). Заходьте, товаришу... Оце наш ревком...

Кур'єр. Ловко-ж ми їх розігнали. Як ґави розлетілись!

Копистка (*до Васі*). От нцидент вийшов, синок... Тільки ото я вискочив за канаву — дивлюсь товаришок на коні... Я кричу: давай ґвинта людей рятувати (*помічає, що Серьога лежить*). Товариш, Сергію! (*нахиляється й наче прикипає*) Помер! (*до Васі*). Наш Сергій помер... (*Вася стає, як вкопаний, з пакетом. Кур'єр, скидаючи сумку й шаблю, пускає їх на долівку. Коротенька павза*).

Вася. Як-же тепер, дядю Мусію?..

Копистка (*спирається на рушницю, спокійно, але з тяжким болем*). От що... читай, синок, пакета... хай люди послухають...

Вася (*розриває пакета й читає. Голос зривається*). До сельсовєта в Рибальчанах. Весьма срочно. Товариші!

Копистка. Ближче, синок, до Сергія... Хай... він почує.

Вася (*стає біля Серьоги й читає. З кожним словом голос його міцнішає й наприкінці дзвенить, як сталь*). Товариші! Нас сообчили з уєзду, що поміч для голодающих прийшла, і що Совєцька власть переборює голод. Не тільки, щоб їсти, а й сіяти буде, бо вже весна й земля не должна гулять. Посилаємо до вас три хурі хліба і щоб роздали поперед усім незаможникам, дітям, інвалідам, женщинам, коториї з них голодують. Вишліть підводи ще за хлібом на ту

неділю і пущай списки привезуть! Приложеніє хліб 117 пудів щоб переважили. Об ісполненіє сповістіть. Предсідатель Волвиконкому. Секретар Ком'ячейки КПБУ.

Копистка (*плаче й усміхається разом*). Чуєш, Сергію... дорогой наш?.. Ми подужали!

Входять іще люди, переважно бідняки. Ведуть звязаних Гирю й Годованого

Копистка (*запалює цигарку*). Ну, аж тепер, хлопці, і з вами нцидент вийшов!.. (*підходить до Гирі й Годованого*) Не бійтесь!.. Вбивати вас без суда не станемо. А до суда посидьте трошки, господа, в холодній)... Прохолоньте, господа, прохолоньте! (*веде їх у холодну*).

ШИРМА.

Ціна 35 коп.

№ 17870

У.С.Р.Р.
Державне видавництво